

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи бакалавра

на тему: «Дмитро Іванович Багалій, як історіограф»

Виконала:

студентка IV курсу

денної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 - історія та археологія

Тищенко Поліна Олександрівна

Керівник: Кісельова Юлія Анатоліївна

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. БІОГРАФІЯ ДМИТРА ІВАНОВИЧА БАГАЛІЯ	9
1.1. Дитинство та юність	9
1.2. Студентські роки.....	12
1.3. Культурна діяльність Д.І. Багалія. Методологічні підходи	19
1.4. Громадська та політична діяльність вченого	23
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИОГРАФІЧНА ТВОРЧІСТЬ ДМИТРА ІВАНОВИЧА БАГАЛІЯ	40
2.1. Наукова діяльність	40
2.2. Тематика досліджень	47
2.3. Внесок Д.І. Багалія в українську історіографію	52
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ...	Помилка! Закладку не визначено.

ВСТУП

Вивчення історії, немов мозаїка, відтінки й перспективи якої непередбачувано розширюються з кожним новим відкриттям або дослідженням. Історіографічний процес складається з роботи різних істориків, які розкривають та відтворюють минуле, намагаючись зберегти його непорушним для наступних поколінь. Серед таких визначних істориків виокремлюється постать Дмитра Івановича Багалія, який завдяки своєму дослідницькому підходу та пильній увазі до джерел зробив значний внесок у розвиток української історіографії. Присвятивши багато років науковій праці і дослідженням, він зміг висвітлити різні аспекти історії та внести вагомий внесок у розвиток української історії та історіографії.

Дмитро Іванович Багалій - історик, який народився в роки непростих перетворень, коли відбувалися кардинальні зміни в політичному, соціальному та культурному житті України. Його дослідження переповнені не лише аналізом подій того часу, а й глибоким розумінням контексту, у якому вони відбувалися. Він був здатний проникнути заштанки історії та розкрити її сутність через аналіз різноманітних джерел, включаючи архівні матеріали, літературні джерела та свідчення очевидців.

Одним із ключових аспектів дослідницької роботи Багалія була його методологія. Він не обмежувався лише поверхневим осмисленням подій, а намагався зрозуміти їх причини та наслідки. Це дозволило йому створювати не лише описові наративи, але й аналізувати історію з позицій соціальних, економічних, політичних та культурних процесів.

Актуальність дослідження визначається декількома ключовими факторами, які охоплюють як його внесок у розвиток української історіографічної науки, так і важливість його досліджень для сучасного розуміння історії України та світу загалом.

В контексті сучасних дискусій про історію України та її роль у формуванні національної ідентичності, дослідження, історіографічні напрацювання Дмитра Івановича Багалія, яскравого представника доби

позитивізму, набувають особливого значення. Він присвятив значну частину свого життя аналізу подій та процесів, які вплинули на становлення української державності та національної свідомості. Його праці допомагають сучасним історикам та громадськості краще розуміти історичні коріння та особливості української ідентичності.

В контексті міжнародних відносин та дослідження глобальних історичних процесів, роботи Д.І. Багалія набувають особливого значення. Вони сприяють розумінню взаємозв'язків між різними національними та культурними спільнотами, а також впливу глобальних подій на локальні процеси.

Окрім того, історія як наука постійно розвивається, і важливо мати змогу вивчати та аналізувати роботи попередніх дослідників, які внесли свій внесок у розвиток галузі. Дослідження та аналіз методів та підходів Д.І.Багалія може бути підґрунтям для сучасних істориків та допомогти їм у подальших дослідженнях.

Загалом, в контексті постійної актуалізації історичних знань та пошуку нових перспектив, дослідження теми «Дмитро Іванович Багалій, як історіограф» залишається важливим завданням. Науковий доробок вченого став частиною історичної спадщини України та свідчить про значний внесок дослідника у розвиток історіографічної науки як в українському, так і в світовому контекстах.

Об'єктом дослідження є постать Дмитра Івановича Багалія, його наукова діяльність, життєвий шлях та наукова спадщина.

Предметом дослідження є вивчення та аналіз історіографічних праць Дмитра Івановича Багалія, його методології дослідження, основних тем і проблем, які він висвітлював у своїх працях, а також впливу його досліджень на розвиток історіографії та сучасної наукової думки.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1857 р. до сьогодні. Нижня хронологічна межа обумовлюється роком народження видатного українського історика Д.І.Багалія, а верхня – активним

дослідженням наукової, культурно-освітньої, громадсько-політичної діяльності вченого.

Територіальні межі дослідження охоплюють Харківську губернію російської імперії, Харківську область та сучасну територію України.

Мета цього дослідження полягає в розкритті важливості та значення наукової спадщини Дмитра Івановича Багалія як історіографа.

Для досягнення мети нами були поставлені наступні **дослідницькі завдання**:

1. Вивчення життєвого та наукового шляху Д.І.Багалія: аналіз життєвого шляху, освіти, професійної діяльності та історичних досліджень Д.І.Багалія.

2. Огляд основних наукових праць: розгляд основних праць Д.І.Багалія з урахуванням їхнього внеску у розвиток історіографії та їхнього впливу на сучасну наукову спільноту.

3. Оцінка впливу на сучасну історіографію: визначення впливу праць Д.І.Багалія на сучасну історіографію, включаючи їхнє значення для розуміння сучасної історії України, формування національної ідентичності та в контексті глобальних історичних процесів.

Історіографія дослідження. Насправді ж, теми, які стосуються Д.І.Багалія, не є новими в історіографії. На сьогодні існує значний доробок праць українських вчених, які досліджували різні аспекти життя відомого українського історика кінця XIX – початку XX ст.

Можемо спостерігати таку тенденцію, що протягом останніх п'ятнадцяти років помітна інтенсифікація процесу дослідження життя та творчості видатного українського історика. В останній історіографічній літературі відзначається підвищений інтерес до наукової спадщини Д.І. Багалія, його біографії. На думку О.М.Богдашиної такий інтерес серед українських дослідників зумовлений не лише життям науковця, а і

особливістю сучасного періоду розвитку багалієзнавства, повторним друком найбільш відомих монографій історика тощо.

Серед найбільш відомих дослідників, що займалися вивченням життєвого шляху, наукового спадку Д.І.Багалія можна назвати В.В.Кравченка, який зробив вагомий внесок у формування багалієзнавства як напрямку українознавчих й історіографічних студій, О.М. Богдашину, яка досліджувала життєвий шлях вченого, його громадсько-політичну діяльність, залучивши джерела, взяті у сім'ї Багаліїв. Окрім згаданих дослідників, комплексним вивченням біографії, різносторонньої діяльності Д.І. Багалія займалися також і такі харківські дослідники: В.Л. Маслійчук, Т.Г. Павлова, В.В. Склокін, А.М. Домановський, А.В. Коханський та ін. Зазначені науковці, окрім біографії вченого, вивчали також і політичні орієнтири Д.І.Багалія. Наприклад, більшість зі згаданих дослідників, зокрема і О.М.Богдашина, і В.В.Кравченко підкреслювала двояку натуру вченого в культурно-громадській діяльності¹.

За часи Незалежності України було захищено кілька кандидатських дисертацій з багалієзнавства. Г.М. Стариков в своїй дисертації дослідив особливості листування Д.І. Багалія з іншими науковцями, також, Г.М. Стариков визначив домінуючу тему листування - науковоорганізаційна діяльність історика². Епістолярну спадщину історика досліджувала і Герасименко Н.О³. Окрім Г.М. Старикова, кандидатські дисертації захистили і М. І. Маркевич «Дмитро Багалій – дослідник української історіографії», і А. А. Шийко.

¹ Кравченко В.В. Д.І.Багалій: шлях золотої середини (до 140-річчя з дня народження.... С.21. URL <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/d0b610ac-a6b6-4b65-a0fc-c8c0b413eb68/content> (дата звернення: 15.04.2024).

² Стариков Г.М. Епістолярна спадщина Д.І. Багалія як джерело до вивчення наукового та громадського життя в Україні кінця XIX – першої третини XX ст. : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.06. НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ. 2011. 16 с.

³ Герасименко Н.О. Листи Д.І.Багалія: з епістолярної спадщини О.М.Лазаревського. С.113- 122. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Herasymenko_Nelia/Lysty_DIBahaliia_z_epistoliaranoi_spadschyny_OMLazarevskoho.pdf? (дата звернення: 13.05. 2024).

Слід також згадати і про праці А.П. Коцура, Б.Ф. Білецького, В.І. Юрчука, на наш погляд вони носять скоріше науковопопулярний характер.

Народна українська академія (щоразу раз на два роки) та Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди (щоразу раз на п'ять років) проводять Багаліївські читання, які мають особливий відгук серед науковців Харкова та інших міст України. Збірники тез Багаліївських читань обох вищих навчальних закладів відображають постійний інтерес широкого кола науковців до постаті Д.І. Багалія та його діяльності.

Тож, навіть попри значний доробок праць українських вчених, тема Д.І.Багалій – як історіограф потребує подальших наукових розвідок.

Джерельна база дослідження включає наступні групи джерел: джерела особового походження (зокрема автобіографія Д.І.Багалія, епістолярії, щоденники, особисті записки тощо); наукові праці (монографії, дисертації, статті, рецензії та відгуки, доповіді на засіданнях наукових товариств історичного профілю та на різноманітних зібраннях); археографічні джерела; актові матеріали, що дозволили проаналізувати важливі сторони діяльності університетів, інших навчальних закладів, наукових установ, де навчався, працював Д.І.Багалій.

Тема дослідження, особливості її джерельної бази визначили певний комплекс **методів дослідження**, які були застосовані нами в роботі. Спеціально-історичні, загальнонаукові та міждисциплінарні методи стали методологічною основою цієї дипломної роботи.

В дослідженні нами було використано історико-типологічний метод, що передбачав співставлення, узагальнення та упорядкування окремих фактів біографії Д.І. Багалія, а також його праць. При дослідженні теми допоміг і історико-генетичний метод, що дозволив, зокрема, простежити еволюцію поглядів вченого, становлення його як професійного історика.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що було комплексно проаналізовано життєпис академіка Д.І. Багалія, зокрема детально висвітлено його дитячі та юнацькі роки, студентське життя, проаналізовано громадську,

політичну та культурну діяльність вченого, визначено його роль для розвитку української історіографії як видатного історіографа.

Практичне значення роботи полягає в можливості її подальшого використання в галузі багалієзнавства. Напрацювання можуть бути використані в якості додаткових матеріалів при підготовці навчальних курсів, спецкурсів з «Української історіографії», а також результати дослідження можуть стати корисними у контексті висвітлення життєпису Д.І.Багалія, його наукової, громадсько-політичної діяльності.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, підрозділів, висновку, списку джерел та літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1. БІОГРАФІЯ ДМИТРА ІВАНОВИЧА БАГАЛІЯ

1.1. Дитинство та юність.

Дмитро Іванович Багалій (1857 - 1932) вважається однією з найвидатніших постатей української історичної науки. Він написав понад 420 наукових праць, більшість з яких присвячені історії Слобожанщини⁴. Відомо, що його називали літописцем Слобідської України⁵. Крім цього, він очолював декілька провідних наукових, культурних та освітніх організацій, і заснував кілька нових науково-дослідних установ. Багалій активно займався громадською діяльністю, навіть обіймав посаду міського голови Харкова. Його внесок у розвиток української історії, культури важко переоцінити. В контексті розгляду Д.І.Багалія – як історіографа, нам цікава в тому ж числі і біографія вченого, яка не менш вражає, ніж його наукові доробки.

Дмитро Іванович Багалій народився 26 жовтня (за старим стилем) 1857 року в місті Києві, у міщанській українській родині⁶. Згідно з новим стилем, його день народження припадав на 7 листопада. Маленького хлопчика назвали на честь святого Димитрія, чиє свято випадало на 8 листопада, відповідно. Його хрестили, за сімейними легендами, у Свято-Дмитріївському храмі. Згідно з думкою вченого О. О. Потебні, він вважав своє прізвище тюркомовного походження, перекладаючи його як «ясний» чи «дорогий»⁷.

У «Автобіографії» 1927 року Д. І. Багалій докладно описує своє дитинство⁸. Дід і прадіди, як свідчить сам Багалій, були затятими рибалками,

⁴ Богдашина О.М. До 150-річчя від дня народження академіка Д.І.Багалія.

<http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/1/6.pdf>

⁵ Богдашина О.М. Слобідський літописець історії України Д.І.Багалій // Укр. іст. журн. 2008. № 1. С. 93.

URL: https://archive.org/stream/uizhur/2008_1_djvu.txt (дата звернення: 20.05.2024).

⁶ Життєпис академіка Дмитра Йвановича Багалія // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. 1919. Книга 1.

⁷ Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури. Київ. 1927. С. 9. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>. (дата звернення: 01.02.2024).

⁸ Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури... С.8. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>. (дата звернення: 01.02.2024).

а батько займався лимарством. Мати померла, коли йому було чотири роки, і батько одружився вдруге. Маленьким Дмитром займалася рідна тітка, сестра матері. У великій сім'ї Старицьких, де дві сестри разом з матір'ю шили кожухи для селян, а брати Д. І. Багалія займалися золотарством та чоботарством, підліток також знайшов своє покликання – рибальство на Дніпрі, це було пов'язано з родинною справою, а також з тим, що він дуже любив природу, вона його надихала на роздуми, а рибалка – чудове заняття для цього.

Дмитро Іванович Багалій та його родина були добре знайомі з українською мовою, літературою і культурою, це було для них сокровенне. Ще змалку Д.І.Багалій цікавився українськими піснями, звичаями та традиціями українського народу, а будучи юним, майбутній вчений займався збиранням фольклору. Тобто, зерня для етнографічних та фольклорних досліджень майбутнього вченого було закладено ще змалку, в родині Д.І.Багалія. Цікаво, що прибувши до Харкова, він перейшов на російську мову у службовому і родинному спілкуванні, хоча був українцем за походженням і національністю, принципи українства були йому близькими завжди. Сам же він зазначав, що його «українізація в жодному разі не була примусовою, мала стихійний характер та закінчилася за студентських часів до 1880 року»⁹. Взагалі, більшість професорів та української інтелігенції міста також розмовляли російською мовою у побуті. Всі праці Д. І. Багалія до революції були написані російською мовою. Проте в родині Багаліїв, як я вище зазначила, широко використовувався український фольклор, особливо під час читання вголос, виконання українських пісень і театральних вистав. Пізніше вони намагалися розмовляти також німецькою та французькою мовами, особливо коли їхні дві старші доньки почали навчатися у Другій (німецькій) гімназії. Перший відомий публічний виступ українською мовою («Харків як українське місто») та перші україномовні праці датуються 1917-

⁹ Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури... С.14. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>.(дата звернення: 01.02.2024).

1918 роками¹⁰. Д.І. Багалій писав, що серед сім'ї Старицьких і бурсаків-квартирантів було звичаєво розмовляти українською мовою (хоча з домішкою російської) та співати українські пісні. Крім того, маючи гарний теноровий голос, Дмитро співав у аматорських гуртках, гімназичних хорах та у церковному хорі київського митрополита.

Оцінюючи свій життєвий шлях, 70-річний Д.І.Багалій підкреслював, що він «в самотійному житті безперестанку вчився та й навчався», працюючи над собою «систематично по-німецьки», зокрема, у 1884 році він припинив куріння та практично відмовився від вживання спиртних напоїв¹¹.

Дмитро Іванович Багалій успішно пройшов навчання у приходській школі в період з 1865 по 1868 роки, після чого він вступив до прогімназії на Подолі (1868 - 1872) і 2-ї Київської гімназії (1872 - 1876). Серед всіх своїх вчителів особливий вплив на нього справили Олександр Олександрович Русов і Микола Степанович Тумасов. Русов, викладач давньогрецької мови у прогімназії, який у майбутньому став відомим статистиком та істориком, організовував історичні екскурсії для учнів у Києві. У «Автобіографії» Багалій відзначає, що завдяки вчителю історії 2-ї Київської гімназії, Тумасову, він вирішив навчатися на історико-філологічному факультеті Київського університету. Тумасов, який мав ступінь магістра російської історії і був активним діячем Київської громади, незаперечно сприяв формуванню прогресивних ліберальних поглядів у своїх учнів. Д.І.Багалій не був виключенням.

У гімназії Дмитро Іванович разом з майбутнім революціонером Левом Григоровичем Дейчем читав різноманітну літературу, іноді заборонену. У своїй «Автобіографії» він згадує перелік книг, які прочитав у гімназійні та

¹⁰ Богдашина О.М. Діяльність Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури ім. акад. Д. І. Багалія (1921–1934 рр.). С. 26.

¹¹ Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури... С. 8. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>. (дата звернення: 01.02.2024).

університетські роки¹². Серед авторів були Віссаріон Григорович Белінський, Дмитро Іванович Писарєв, Михайло Олександрович Добролюбов, Михайло Герасимович Чернишевський, Пилип Лавров (Міртов), Володимир Васильович Берві-Флеровський, Герберт Спенсер, П'єр-Жозеф Прудон, Людвіг Бюхнер, Карл Маркс та інші¹³.

Таким чином, дитинство та юність видатного українського історика, громадського та політичного діяча Д.І.Багалія – це саме той час, коли він формувався як особистість, почали формуватися його інтереси, зокрема фольклорні та етнографічні, що в подальшому були ним розвинені у студентські роки.

1.2. Студентські роки.

Після отримання золотої медалі у 2-й Київській гімназії у 1876 році, Дмитро Іванович Багалій вступив на історичний факультет історико-філологічного університету святого Володимира в Києві.

У своїх спогадах та інших відомостях він з особливою теплотою згадував про навчання в університеті (1876-1880 рр.), особливо про свого наукового керівника Володимира Борисовича Антоновича. Саме він включив обдарованого студента до архівних досліджень, археологічних розкопок, археографічної роботи і т. д. Відомий український історик В. В. Кравченко повністю підтверджує вплив В. Б. Антоновича на Д. І. Багалія, називаючи його «глибоким і всебічним», що може свідчити про певну духовну та ментальну спорідненість цих двох представників різних поколінь української інтелігенції¹⁴. В. Б. Антонович рекомендував Д. І. Багалія на кафедру

¹² Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури... С. 26, 29, 35. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>. (дата звернення: 01.02.2024).

¹³ Богдашина Е. Н. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX — 20-ті рр. XX ст.): ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2013. С. 152. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bohdashyna_Olena/Posytyvizm_v_istorychnii_nautsi_v_Ukraini_60-ti_rr_XIX__20-ti_rr_XX_st.pdf? (дата звернення: 01.04.2024).

¹⁴ Кравченко В. В. Д. І. Багалій в світлі й тіні своєї «Автобіографії» // Вибрані праці. 1999. С. 9-56.

російської історії Харківського імператорського університету. З цього приводу, в одному з листів до В. Б. Антоновича, Д. І. Багалій високо оцінював його роль у своєму житті: «Вам я зобов'язаний своїм сучасним становищем»¹⁵.

Поряд з В. Б. Антоновичем значний вплив на формування джерелознавчої та історіографічної культури Д. І. Багалія справили також лекції та семінари професора Київського університету Володимира Сергійовича Іконникова, який предметом історіографії вважав «критичне вивчення джерел та літератури в їх поступовому розвитку»¹⁶, разом з тим бібліографічний характер викладу В. С. Іконниковим історіографічного матеріалу свідчить і про неостаточну розділеність історичної бібліографії та історіографії¹⁷. Дмитро Іванович окремо відзначає бібліографічну обізнаність В. С. Іконникова, вплив його спецкурсу з російської історіографії, а пізніше «Опыта русской историографии» на формування наукових інтересів Д. І. Багалія, а також на читання лекцій з історіографії у Харківському університеті. До речі, саме завдяки лекціям В.С.Іконникова Д.І.Багалія зацікавила бібліографія та бібліографічні джерела. В подальшому вчений активно використовував знання бібліографії в своїй науковій роботі.

З особливою повагою та вдячністю історик згадує також професорів Івана Васильовича Лучицького та Федора Яковича Фортинського¹⁸.

У грудні 1876 року Д.І. Багалій приймав участь у студентському протесті проти несправедливостей викладача латини І. В. Цветаєва, за що його разом з дев'ятьма першокурсниками було виключено з університету на півроку, і відповідно, щоб не втратити рік навчання, другий семестр

¹⁵ Матеріали для біографії В. Б. Антоновича. З приводу двадцятої річниці з дня його смерті / за ред. Д. І. Багалія. 1929. С.125.

¹⁶ Багалей Д. Удельный период и его изучение // Киевская старина. 1883. С. 258.

¹⁷ Богдашина Е. Н. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX — 20-ті рр. XX ст.)... С. 270. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bohdashyna_Olena/Pozytyvizm_v_istorychnii_nautsi_v_Ukraini_60-ti_rr_XIX_20-ti_rr_XX_st.pdf? (дата звернення: 01.04.2024).

¹⁸Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури... С. 21. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>.(дата звернення: 01.02.2024).

Д.І.Багалій закінчив у Харківському університеті, з яким пізніше пов'язав своє життя. У цьому переході до Харківського університету в січні 1877 року йому допоміг київський професор О. Ф. Кістяківський. З лекцій викладачів Харківського університету Д. І. Багалій вирізнявся особливою формою та глибиною викладання матеріалу пропедевтичного курсу О. О. Потебні.

Повернувшись до Києва, у 1877 р., Дмитро серйозно захопився наукою, громадським життям. У 1878 році Д.І. Багалій опублікував у «Университетских известиях» свою першу наукову працю під назвою «Історія Льва Диякона як джерело для російської історії». Д.І.Багалій, у відповідності до загальної історіографічної традиції другої половини ХІХ століття, високо оцінював досліджуване джерело у порівнянні з давньоруськими літописами, наприклад. Крім того, за думкою вченого, давньоруські літописи надавали неповну інформацію щодо військової та політичної історії Х ст., включаючи недостовірні дані про перемогу Святослава та взяття князем дані з греків (при цьому навіть угода 971 року не містить згадки про таку дань).

Також Д.І. Багалій, маючи сформовані ще з часів гімназії прогресивні погляди, брав активну участь у молодіжному русі за національні права українців¹⁹. Свідченням прогресивних поглядів Д. І. Багалія була його активна участь в українській молодіжній організації «Кіш», яка займалася головним чином просвітницько-культурною роботою. Молодий історик займався підготовкою до друку книг українською мовою, працював над підготовкою словника та хрестоматії з української мови²⁰. До речі, саме у цій організації

¹⁹ Завальнюк О. Дмитро Багалій і творення національної університетської освіти в Україні (1918-1919 роки) // Етнічна історія народів Європи. С.37. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2005/19/articles/5.pdf> (дата звернення: 13.04.2024).

²⁰ Кравченко В.В. Д.І.Багалій: шлях золоті середини (до 140-річчя з дня народження // Древности. С.18. URL <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/d0b610ac-a6b6-4b65-a0fc-c8c0b413eb68/content> (дата звернення: 15.04.2024).

Дмитро Іванович познайомився зі своєю майбутньою дружиною Марією Василівною Олександрович.

Марія Василівна, дружина Дмитра Івановича, також була освітянкою, завершивши Вищі жіночі курси, та займалася палеографією²¹. Вона, будучи вірною дружиною, постійно підтримувала чоловіка та піклувалася про нього, турбуючись про всі аспекти їхнього побуту, режиму та здорового способу життя. Марія Василівна пильнувала, щоб усе було організовано належним чином і дбала про те, щоб кожнорічно влітку вони відпочивали на дачі, як це було звичним. Але, незважаючи на ці потреби, грошей у сім'ї не завжди вистачало. Тому молода сім'я змушена була віддати під заставу золоту медаль Дмитра Івановича, отриману ним ще у гімназії, і на отримані кошти вирушала відпочивати до Лубенщини, рідного краю Марії Василівни. Ця медаль служила їм протягом тривалого часу²². Коли Дмитро Іванович став вже забезпеченою особою, він позичав її у своїх учнів з тією ж метою. На жаль, медаль зникла безвісти під час війни.

Логічним для українофіла було також вступ Д. І. Багалія у 1880 році до Київської громади, відомими представниками якої були В.Б. Антонович, П.П. Чубинський, Ф.К. Вовк, Т. Рильський, М.В. Лисенко та ін. Участь у цих двох організаціях остаточно сприяла формуванню помірно прогресивних, ліберальних, культурних поглядів Д. І. Багалія²³. Крім цього, молодий науковець з 1881 року активно долучався до роботи Історичного товариства Нестора літописця при Київському університеті.

Після успішного завершення історико-філологічного факультету Київського університету у травні 1880 року Д. І. Багалій був призначений стипендіатом для підготовки до професорського звання. В. Б. Антонович

²¹ Козюра І.В. Малодосліджені сторінки життя та творчості академіка Дмитра Багалія: адміністративно-красназничий аспект. С. 4. URL: http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/6358/3/Bagaliy_Koziura.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

²² Козюра І. В. Академік Дмитро Багалій у Лубнах // Вісник. Лубни. 2013. № 5. С. 13.

²³ Богдашина О.М. До 150-річчя від дня народження академіка Д.І.Багалія. С.91. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/1/6.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).

запропонував Дмитру Івановичу обрати темою магістерської дисертації середньовічну історію Сіверської землі. Захист дисертації Д. І. Багалія «Історія Сіверської землі до середини XIV століття» відбувся у Київському університеті 26 вересня 1882 року. Обидва офіційні опоненти - професори В. Б. Антонович (згідно з попередньою університетською традицією, науковий керівник міг виступати як офіційний опонент) та В. С. Іконников - дали позитивні рецензії. Пізніше, один з учнів В. Б. Антоновича, П. В. Голубовський, опублікував позитивний відгук, але інший учень, І. А. Лінниченко, розкривши переконливі докази широкого використання магістрантом робіт інших авторів, сильно підірвав репутацію молодого вченого²⁴. Хоча Д.І.Багалій гідно відповів на всі звинувачення в плагіаті з боку І. А. Лінниченка. Врешті, треба сказати, що після цього випадку історик почав більш скурпульозно вивчати джерела, став бібліографічно сумлінний. Успішно захистивши дисертацію, Д.І.Багалій здобув вчений ступінь магістра російської історії. Після захисту магістерської дисертації у травні 1883 року, Д. І. Багалій був прийнятий на посаду штатного доцента кафедри російської історії Харківського університету.

У своїх спогадах вчений пояснює переїзд до Харкова, окрім особистих міркувань, ще й намаганням прогресивних груп Києва та Харкова передати «туди (тобто до Харкова - Авт.) українську ідеологію Київської старої громади і Молодої громади Коша». Один з лідерів Київської старої громади, О. Ф. Кістяківський, у своєму щоденнику записав: «Київська метрополія направляє Багалія єпископом до Харкова для організації тамтешньої церкви»²⁵. Не випадково, лідер Старої київської громади В. Б. Антонович сприяв призначенню Д. І. Багалія (не тільки як свого учня, але й як свідомого українофіла) на посаду доцента в найстарішому у підросійській Україні університеті. Дослідниця Олена Колпакова зазначає, що Д.І.Багалію вдалося

²⁴Толочко О.П. Дві не зовсім академічні дискусії (І. А. Лінниченко, Д. І. Багалій, М. С. Грушевський) // Український археографічний щорічник. С.92-103.

²⁵ О. Ф. Кістяківський О.Ф. Т.2. 1995. С.391.

досить швидко та вдало побудувати кар'єру саме завдяки підтримці провідних істориків, зокрема В.Б.Антоновича та В.С.Іконникова²⁶.

Незважаючи на всі розгляди і плани, переїзд Д. І. Багалія до Харкова виявився важливим подією в житті дослідника, і знаковою подією для самого міста. Подальший розвиток подій підтвердив велике значення цього переїзду.

Після введення нового університетського статуту у 1884 році кілька викладачів, включаючи Д. І. Багалія, були звинувачені у «хохломанстві». Справа, власне, в тому, що тривалий час Д. І. Багалій був учнем провідного громадського діяча професора В. Б. Антоновича, був членом Київської громади та Коша, і це могло серйозно підірвати його кар'єру. Праці Д. І. Багалія були прорецензовані відомими московськими та петербурзькими вченими за дорученням Міністерства освіти. Рецензенти (К. М. Бестужев-Рюмін, Д. І. Іловайський, Є. Є. Замисловський та Н. О. Попов) формально не виявили «українофільських тенденцій» у працях харківського вченого.

Проте, Д. І. Багалія був переведений зі штатних доцентів до позаштатних. Це переведення призвело не лише до різкого зменшення заробітної плати (що мало важливе значення для нещодавно одруженого Д. І. Багалія), але й до необхідності щорічного дозволу міністерства для продовження викладання. Ця складна ситуація переконала Дмитра Івановича у тому, що будь-хто може бути беззахисним перед адміністративним притиском. З цього моменту поведінка та висловлювання Д. І. Багалія стали обережнішими та підкреслено аполітичними. Його симпатії до українства обмежувалися виключно культурно-просвітницькою сферою.

Єдиною можливістю виходу для вченого з цієї скрутної ситуації був захист докторської дисертації до завершення дворічного випробувального терміну на позаштатній посаді приват-доцента університету. Його докторська

²⁶Колпакова, О. О. Д. І. Багалій і Д. І. Яворницький: порівняльний аналіз досвіду соціалізації українських істориків у Російській імперії кінця XIX – початку XX ст. Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України. Міжпредметний простір історії ідей у 30 вітчизняній науці: міжвуз. зб. наук. пр. / А. Г. Болебрух (відп. ред.) та ін. Дніпропетровськ. 2004.

дисертація була дуже насичена новим (в основному архівним) матеріалом, який пізніше був цитований іншими дослідниками, хоча з деякими поправками щодо помилок харківського вченого. У своїй дисертації Д. І. Багалій намагався дотримуватися теорії урядової колонізації окраїн Московського царства, проте народницькі погляди та представлений вченим матеріал щодо заселення Слобожанщини, включаючи біглих селян, фактично модифікували цю теорію. Він зауважував, що основну масу переселенців складала селяни, міщани та служиві люди з Правобережної України, а також з Лівобережної, зокрема Чернігівщини. Навіть зазначаючи яскраві приклади захоплення старшиною та російськими урядовцями, Д. І. Багалій вважав, що *Jus primaе occupationis* (право першої окупації) було головною формою власності на Лівобережній Україні та Слобожанщині у XVII ст²⁷. Слід зазначити, що ця праця вченого стала початком систематичного вивчення та дослідженням ним історії Слобожанщини.

У липні 1887 року, після позитивної рецензії проф. В.Й. Ключевського, Д.І.Багалій успішно захисту докторської дисертації у Московському університеті, після чого вчений був призначений екстраординарним професором Харківського університету. У червні 1889 року за наказом урядового Сенату по департаменту Герольдії він був підтверджений у чині колежського радника, а у січні 1902 року - у чині дійсного статського радника. Особисте дворянство Д.І. Багалій отримав після захисту докторської дисертації, а спадкове - після нагородження орденом святого Станіслава 1-го ступеня у січні 1910 року.

Перші роки його перебування в Харкові були важкими з матеріальної точки зору. Сім'я Багаліїв протягом 9 років, після декількох невдачних спроб знайти житло, орендувала квартиру у будинку О. О. Потебні на вулиці

²⁷ Багалій Дмитро. Нариси з історії колонізації степової окраїни Московської держави: докт. Дис..1887.

<https://history.sumy.ua/research/books/315dmytrobahaliinarysyzistoriikolonizatsiistepovoiokrainy moskovskoiderzhavy1887.html> (дата звернення: 14.05.2024).

Підгорній, 10 (сучасно вулиця Потебні). Чисельність сім'ї збільшувалася з часом - народжувалися діти. Власний будинок став необхідністю, і тому Д. І. Багалій купив землю і взяв кредит на будівництво будинку на вул. Технологічній, 7.

Крім отримання Пироговської премії (1879) за студентський реферат з історії Сіверської землі, вчений двічі був удостоєний Уварівської премії від імператорської Академії наук за свої праці «Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства» (1887) та «Опыт истории Харьковского университета» (1899). Разом із своїм співавтором Д. П. Міллером він двічі, у 1904 та 1913 роках (за перший і другий том «Истории г. Харькова за 250 лет его существования»), отримав перші премії від Харківського земельного банку.

Таким чином, студентські роки Д.І. Багалія відзначаються високою науковою активністю вченого. Будучи студентом університету святого Володимира в Києві та Харківського імператорського університету, Д.І.Багалій взяв найкраще від своїх викладачів-наставників. Він сформувався як професійний історик – яскравий представник оновленого класичного позитивізму, який в своїх дослідженнях покладається на широку джерельну базу.

1.3. Культурна діяльність Д.І. Багалія. Методологічні підходи.

Слід зазначити, що культурно-освітня активність Д. І. Багалія у попередньому до революції періоді, на наш погляд, була достатньо стриманою і піддатливою до влади, що призвело до того, що вона була сприйнята як українофільська та зазнала критики з боку консервативних сил. Однак, на нашу думку, його діяльність в цьому напрямку мала двоякі настанови.

Ми поділяємо думку В. В. Кравченка, що до 1917 року українська самосвідомість Д. І. Багалія не стояла в суперечності з «загальноросійською»

і існувала на засадах подвійної лояльності²⁸. Його праці з української тематики легко вписувалися в історичне краєзнавство чи обласництво, і національне почуття, принаймні на перший погляд, не виходило за рамки традиції «незлитності та нероздільності» трьох етнічних гілок східнослов'янського древа: «малоросів», «великоросів» та «білоросів».

Культурана та наукова діяльність Д. І. Багалія теж мала двоїстий національно-культурний характер²⁹. Тобто, з одного боку, вона впливала на український національний рух у його культурних виявах, а з іншого - вписувалася в загальні рушії російського лібералізму. Фактично всі дореволюційні праці вченого написані російською. Разом із тим, дискусія щодо національної приналежності дореволюційних істориків, на наш погляд, має цілком умовний характер.

Слід зазначити, що українська історіографія другої половини XIX ст. і початку XX ст., разом з її проблематикою, національною історичною парадигмою та категоріальним апаратом, не були остаточно сформованими. Крім того, українська історіографія фактично формувалася в основному в межах Російської імперії. Представники української історичної науки, серед яких був і Д. І. Багалій, виступали як університетські викладачі, а також були чиновниками Російської імперії³⁰. Незважаючи на те, що вчений зосереджувався на проблемах української історії та культури, у його творах чітко не простежується бажання відобразити на концептуальному рівні відмінність між російським та українським історичним процесами, принаймні до 1918 року³¹.

²⁸ Кравченко В.В. Д.І.Багалій в світлі й тіні своєї «Автобіографії» // Вибрані праці. Т. 1. 1999. С. 14.

²⁹ Богдашина О.М. До питання про національну ідентифікацію істориків України другої половини XIX - початку XX ст. // Історіографічні дослідження в Україні. С.10. URL: http://history.org.ua/LiberUA/graf_2011_21/graf_2011_21.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

³⁰ Богдашина О.М. Слобідський літописець історії України Д.І.Багілій // Укр. іст. журн. 2008. № 1. С. 93. URL: https://archive.org/stream/uizhur/2008_1_djvu.txt (дата звернення: 20.05.2024).

³¹ Богдашина О.М. До 150-річчя від дня народження академіка Д.І.Багалія. С.93. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/1/6.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).

У дореволюційний період Д. І. Багалій вів лекційні курси, такі як «Історія Юго-Западної Русі», що насправді представляла собою огляд історії українських територій, що були частиною Російської імперії. Він також читав лекції з російської історіографії, історичної географії та методики історії. Серед його студентів були майбутні вчені, такі як М. М. Бакай, І. В. Теліченко, М. К. Грунський, Н. І. Тихий, М. М. Плохинський, які навчалися на різних факультетах. Вчений, читаючи лекції, акцентував особливу увагу на історії матеріальної та духовної культури російського народу, підкреслюючи при цьому значення регіонального підходу до вивчення російської держави.

Слід зазначити, що Д. І. Багалій особисто багато займався глибоким вивченням теоретичних питань. Ще в студентські роки він ознайомився з працями О. Конта, Г. Спенсера, Дж. Мілля, Г. Бокля та інших позитивістів, які і сформували його погляди. Окрім того, навчання в Київському університеті, а особливо спілкування з В. Б. Антоновичем, сформували його як історика-позитивіста. Характерним для його наукових праць, також як і для багатьох інших істориків-позитивістів, було унікальне спрямування на фактографізм та уникання будь-яких загальних узагальнень або теоретичних концепцій.

В контексті цього, на нашу думку, варто згадати і деякі основні риси позитивістської історіографії. Зокрема, напівматеріалістичний характер позитивістської теорії обумовлював певний образ науковості; соціологізація історії, звідси й погляд на народ: якщо романтизм – про духовно-культурну спільність, то позитивізм – структурно-біологічний образ; культ факту; розробка методів аналізу; історичні факти (явища та події) розглядалися не лише у статиці, а й у динаміці – як поступальний процес розвитку суспільства; багатофакторний підхід, що був характерний не лише для творів «батьків» позитивізму, а й, наприклад, для праць французьких просвітителів; нові об'єкти дослідження - «сфери»: демографія, економіка, соціальна історія та ін.; зміна предметних полів; прагнення до

«об'єктивності» тощо. У свою чергу фактологія та культ принципу об'єктивності обумовили т.зв «документалізм», в т.ч. розробку теорії історичного джерелознавства. У працях вчених-позитивістів основна увага приділяється актовим джерелам як найбільш правдивим та об'єктивним³².

Дослідження наукової спадщини Д. І. Багалія вказує на те, що він представляв собою типового представника оновленого класичного позитивізму у період перед революцією. Його тлумачення історичного процесу, як еволюційного явища, пошук закономірностей розвитку і поєднання позитивістських, просвітницьких та ліберальних критеріїв прогресу, свідчать про це. Він розглядав прогрес як розвиток культури та цивілізації загалом, і наголошував на важливості свободи наукової творчості. Особливо виразно позитивістська спрямованість його теорій проявилася у теорії факторів, яка є ключовим елементом позитивістської парадигми в українській історіографії. У своїй магістерській дисертації Багалій підтримав ідею про боротьбу двох головних факторів у російській історії: самодержавного і федеративного. Він розвинув ідеї свого вчителя, конкретизуючи їх за допомогою історичних фактів, зокрема, з історії Сіверської землі. Його багатофакторний підхід видно в лекціях з руської історії та в інших працях, таких як історія колонізації Слобожанщини.

Д. І. Багалій ретельно аналізував економічний фактор, визнававши його важливість у житті суспільства. Хоча професор Харківського університету визнавав «велике значення економічного фактора у житті людства», він також критикував марксизм за перебільшення ролі економіки в дореволюційний період. Він висловлював думку, що ідеї можуть бути визнані основою історичного процесу нарівні з економічними відносинами³³.

³² Посохов С.І. Лекція 8. Українська історіографія доби позитивізму. URL: <https://moodle.karazin.ua/mod/page/view.php?id=65761> (дата звернення: 20.05.2024).

³³ Богдашина О.М. До 150-річчя від дня народження академіка Д.І.Багалія. С.95. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/1/6.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).

Крім того, Багалій підкреслював значення культурного фактора, який, на його думку, не отримував достатньої уваги. Він розвивав нове розуміння ролі народу та держави, відмінне від романтичного народництва і поглядів інших дослідників. Його наукова позиція відзначалася відсутністю радикальної критики еліти. Він завжди проявляв інтерес до історії державних інститутів і ніколи не перебільшував їх роль у суспільстві. На початку ХХ ст. під впливом неокантіанських ідей відбулася певна еволюція його підходів до об'єкта та принципів історичного дослідження, хоча він залишався в основному позитивістськи налаштований.

Таким чином, культурна та наукова діяльність Д.І.Багалія мала двоякий характер, особливо в дореволюційний період. Д.І.Багалія можна назвати українським класиком позитивістської історіографії. У пам'яті нащадків він залишився як невтомний літописець Слобідської України та Харкова, з яким пов'язано було майже все життя і діяльність вченого. Але за своїм характером і змістом дослідження Д. І. Багалія представляли собою новий етап у становленні і розвитку історіографії історії України другої половини ХІХ - початку ХХ ст.

1.4. Громадська діяльність і політична діяльність

Громадська та політична діяльність Д.І.Багалія багатогранна, тому заслуговує особливої уваги. Досить часто його громадську діяльність, подібно до культурно-освітньої, розцінюють як двояку за характером в національно-культурному відношенні³⁴. Водночас, активну участь ученого у громадському та політичному житті міста Харкова важко переоцінити.

Відразу після приїзду до Харкова молодий історик став активним учасником Харківського статистичного комітету та Харківського історико-філологічного товариства. До речі, Д.І.Багалій на сторінках періодичного

³⁴ Кравченко В.В. Д.І.Багалій: шлях золотої середини (до 140-річчя з дня народження.... С.21. URL <https://ekhnur.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/d0b610ac-a6b6-4b65-a0fc-c8c0b413eb68/content> (дата звернення: 15.04.2024).

збірника товариства активно публікував свої наукові роботи, зокрема з історії Слобідської України, Лівобережжя. Відомою є його роль у створенні етнографічного та художнього музеїв у Харкові. Протягом тривалого часу, з 1883 року Д. І. Багалій на громадських засадах керував Харківським історичним архівом, який був частиною Харківського інституту філології та теології³⁵. Серед його досягнень було відкриття та організація перевезення до Харкова архівних матеріалів Полтавського губернського правління, а також об'єднання архівів деяких установ Харкова, особистих архівів громадських і наукових діячів міста. Він також забезпечив архів новим приміщенням. Сам Д.І. Багалій підкреслював значення Харківського історичного архіву як наукового закладу, що став осередком для досліджень історії Гетьманщини й Слобожанщини, а також засобом зближення з історією Слобідської України та Гетьманщини для нього, його учнів та інших вчених. Багалій згадує, що багато з його колишніх студентів стали архіварами саме в Харківському історичному архіві, зокрема М. М. Плохинський, М. М. Бакай, Є. М. Іванов та ін³⁶. Варто зазначити, що за більшовицької влади, обіймаючи ряд високих посад (протягом 1920-1923 рр. член Особливої тимчасової комісії при Всеукраїнському революційному комітеті, очолив архівну секцію Харківського, а згодом і Всеукраїнського комітету з охорони пам'яток мистецтва та старовини, а в 1923-1924 рр. очолював Головне архівне управління УСРР та приймав участь у ряді інших ініціатив з архівної справи. Він також брав участь у різних конференціях та з'їздах архівних працівників, сприяючи розвитку цієї галузі), вчений мав змогу використати свій досвід для архівного будівництва, навіть не зважаючи на втручання партійних

³⁵ Науковий спадок Дмитра Івановича Багалія у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ (до 160-річчя від дня народження вченого). URL <http://www.nbu.gov.ua/node/3769> (дата звернення: 15.04.2024).

³⁶ Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури... С.. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>. (дата звернення: 06.05.2024).

установ³⁷. Д.І.Багалій доклав колосальних зусиль для збереження архівів як наукових установ, у недопущенні їх перетворення на прості сховища для матеріалів з історії партії тощо. Історик сприяв вихованню молодих науковців-архівістів, виходу періодичних видань архівів, розробки теоретичних проблем архівознавства тощо.

Окрім того, видатний історик був ще й активним учасником керівництва та очолював видавничий комітет Харківського товариства грамотності з 1891 по 1904 рік, а також був членом правління Харківської громадської бібліотеки з 1889 року та її головою з 1893 по 1905 рік³⁸. Важливою була його роль у будівництві нового приміщення бібліотеки та поповненні її зібрання книг, будучи у складі тимчасового комітету для заснування бібліотеки. Загалом, діяльність Д. І. Багалія була завжди пов'язана з розбудовою українських бібліотек. Будучи ректором Харківського університету (1906-1911 рр.), вчений опікувався і університетською бібліотекою. Д.І.Багалій регулярно закликав збирати книги, написані українською мовою для бібліотеки, вважаючи їх особливо корисними для освіти народу, про що він особливо наголошував на засіданнях правління громадської бібліотеки. У своїх спогадах він особливо наголошував на значенні бібліотечної справи для студентства, зазначаючи, що, як сам колись користувався особистою бібліотекою В. Б. Антоновича, так сам поширював книги зі своєї колекції серед студентів і всіх, хто цікавився історією.

Важливо відмітити, що окрім наукових установ, Д.І.Багалій був активним членом численних наукових товариств у дореволюційні часи. Починаючи з вересня 1887 року, він був членом Рязанської ученої комісії та

³⁷ Стариков Г.М. Стан архівної справи на Україні у першій половині 20-х років XX ст.// Сумська старовина. Історіографія та джерелознавство. С. 178. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Starykov_Hryhorii/Stan_arkhivnoi_spravy_na_Ukraini_u_pershii_polovyni_20-kh_rokiv_KhKh_st_za_materialamy_lystuvannia_D.pdf? (дата звернення: 15.05. 2024).

³⁸ Щербініна О.П. Д.І. Багалій та харківська громадська бібліотека: каталогознавчий аспект // Багаліївський збірник. Академік Д.І. Багалій та бібліотечна справа України: наук. ст. та матеріали / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка. 2008. С. 47-56.

дійсним членом Тамбовської архівної комісії. У жовтні 1887 року він отримав почесне членство в Ростовському музеї церковних старожитностей, а в 1888 році приєднався до Археологічного інституту у Петербурзі. Д. І. Багалій також активно брав участь у роботі численних археологічних з'їздів, зокрема він був членом вченого комітету Одеського з'їзду (1884), а також учасником Ризького (1896), Ярославського (1887), Другого київського (1899) та Новгородського (1911) з'їздів. У 1900-1902 роках він очолював Підготовчий комітет XII археологічного з'їзду, а також був головою Наукового комітету XII (1902 року в Харкові) та XIII (1905 року в Катеринославі) археологічних з'їздів³⁹. Він регулярно виступав на цих з'їздах з доповідями та повідомленнями про результати своїх археологічних розкопок. У лютому 1890 року Д.І.Багалій став дійсним членом Московського архівного товариства⁴⁰. З січня 1891 року він був наділений почесним членством у Воронежському статистичному комітеті. У липні 1897 року він отримав почесне членство в Чернігівській ученій архівній комісії, а в вересні 1902 року став дійсним членом Катеринославської ученої архівної комісії. З травня 1907 року він працював у Московському археологічному інституті в Москві, а з жовтня 1910 року отримав почесне членство у Московському Товаристві антропології, етнографії та природознавства. У 1924 році він став дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка у Львові та інших організацій⁴¹.

Науковець за дореволюційний період був удостоєний таких орденів і медалей:

³⁹ Герасименко Н.О.Багалій Дмитро Іванович // Енциклопедія історії України. URL:

[http://resource.history.org.ua/cgi-](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Bahaliy_D)

[bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Bahaliy_D](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Bahaliy_D) (дата

звернення: 20.04.2024).

⁴⁰ Багалій Дмитро Іванович. Ректори університету. URL:

https://old.karazin.ua/ua/general/our_university/rectors?cat=23&ofs=0 (дата звернення: 19.04.2024).

⁴¹ Богдашина О.М. До 150-річчя від дня народження академіка Д.І.Багалія. С.37. URL:

<http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/1/6.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).

Ордени:

- Орден святого Володимира 3-ї ступеня,
- Орден святої Анни 2-ї та 3-ї ступенів,
- Орден святого Станіслава 1-ї, 2-ї та 3-ї ступенів.

Ювілейні медалі:

- Медаль за царювання імператора Олександра III,
- Медаль за 200-річчя Полтавської битви,
- Медаль за 300-річчя царювання династії Романових.

З цього приводу, відомий історик Д.Дорошенко про Д. Багалія писав наступним чином: «Він був чужим виключному націоналізму, водночас це людина широких поглядів, а в той же час безперечний українець – він міг погодити собою різні кола»⁴².

Слід зазначити, що Д. І. Багалій активно підтримував ідею вищої освіти для жінок. Він був одним із засновників та лектором Вищих жіночих курсів трудящих жінок та Вищих медичних курсів у Харкові⁴³.

Важливий період у житті Д. І. Багалія пов'язаний з його ректоратом у Харківському університеті з квітня 1906 до листопада 1911 року. Під час цього періоду, за його дозволом, М. Ф. Сумцов міг читати лекції українською мовою, проте ректор отримав догану від міністра за цю ініціативу⁴⁴. Взагалі, Д. І. Багалій часто виступав за право викладання українською мовою, пропагував створення кафедр малоросійської мови та словесності, а також малоросійської історії в університеті. За що, до речі, свого часу був звинувачений в «українофільстві».

⁴² Геній конформізму. Чому історик Багалій не став прем'єром у Скоропадського // Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/11/6/151426/> (дата звернення: 20.04.2024).

⁴³ Дмитро Іванович Багалій // Проф. Д.І.Багалій: до 35-ліття його науково-педагогічної діяльності. С.7.

⁴⁴ Герасименко Н.О.Багалій Дмитро Іванович ... URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Bahaliij_D (дата звернення: 20.04.2024).

Водночас, він намагався захистити студентів від поліцейських репресій⁴⁵, але як офіційна особа, в принципі мусив виконувати вказівки влади. Сам же Д.І. Багалій оцінював свою діяльність як «реальну політику в університетських справах»⁴⁶. Його також відомою є роль у наданні ступеня почесного доктора видатним українознавцям, таким як М. С. Грушевському, О. Я. Єфименко та І. Я. Франку. Крім того, він ініціював та брав участь у складанні доповідних записок до Міністерства народної освіти, які стосувалися різних питань, включаючи оплату праці, автономію університету, політичні реформи та свободу слова. У своїх виступах, він також критикував цензурні обмеження української мови.

Тож, слід сказати, що фактично в усіх галузях громадської діяльності Д.І.Багалій дбав про розв'язання загальноосвітніх проблем, опікувався розвитком української мови. Зокрема, у 1901 році, під час виступу на загальних зборах товариства грамотності, Д.І.Багалій осудив переслідування української мови. Відомий українофоб С.М. Щоголев вважав, що Дмитро Іванович своєю результативною громадською діяльністю в Харкові посіяв нові насіння українофільства, був одним із приверженців українізації історико-філологічного товариства⁴⁷.

Щодо політичної діяльності Д.І. Багалія. Слід сказати, що він зарекомендував себе як поміркований політик, зорієнтований, передовсім, на ліберально-демократичні погляди, прихильник компромісів⁴⁸. Тричі Дмитро Іванович був обраний до Державної Ради в березень-липень 1906, жовтень 1906 - липень 1907 та жовтень 1911 - 1914⁴⁹. Саме його робота у складі

⁴⁵ Домановський А. М., Коханський А. В. На шляху золотої середини. Дмитро Іванович Багалій у політичному житті Харкова (1910–1914 рр.) // UNIVERSITATES. Наука и просвещение. 2014. № 1. С.22.

⁴⁶ Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури... С. 26, 29, 35. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>. (дата звернення: 01.02.2024).

⁴⁷ Щеголев С.Н. Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма. Киев. 1914. С. 73.

⁴⁸ Озерський Ю.І. Д.І.Багалій як громадсько-політичний діяч. Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я. 2017. Ч. IV.

⁴⁹ Домановський А. Університетський історик на чолі Харкова (Д. І. Багалій — Харківський міський голова (1914-1917 рр.)) // газета «Харківський університет». URL:

Державної ради утворила за Д.І.Багалієм репутацію прогресивного, не схильного до радикалізму громадсько-політичного діяча.

Приєднання до конституційно-демократичної партії у 1905 році було типовим кроком для професора з ліберальними переконаннями в період першої російської буржуазно-демократичної революції⁵⁰. Д. І. Багалій співпрацював із кадетською газетою «Мир» і як член Харківського комітету конституційно-демократичної партії до 1908 року брав активну участь у партійних заходах⁵¹. Революційні події 1905 року він характеризував як «органічне явище, спричинене давно назрілими суспільними потребами», а свою участь у боротьбі за свободу та рівноправність особи в державі він розглядав як активність «громадського діяча»⁵².

Д. І. Багалій обіймав посаду гласного у Харківській міській думі з 1901 по 1914 рік і став міським головою Харкова з грудня 1914 по 1917 рік. У своєму вступному виступі як мер, він 10 грудня 1914 року підкреслив: «Мій зв'язок із містом Харковом є глибоким і непорушним. Йому я присвятив увесь свій громадський шлях, починаючи ще з 1884 року»⁵³. Як міський голова Харкова Д.І.Багалій зробив багато для міста, незважаючи на те, що Харків історично довелося очолити за нелегких умов Першої світової війни⁵⁴.

Фактично, все життя Д. І. Багалія є прикладом взаємного впливу різних сфер громадської діяльності та наукової творчості. З цього приводу, він писав у «Автобіографії»: «Моя робота над історією різних харківських

https://gazeta.karazin.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=978&Itemid=1002 (дата звернення: 20.05.2024).

⁵⁰ Богдашина О.М. До 150-річчя від дня народження академіка Д.І.Багалія. С.98. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/1/6.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).

⁵¹ Домановський А. М., Коханський А. В. На шляху золотої середини. Дмитро Іванович Багалій у політичному житті Харкова (1910–1914 рр.) // UNIVERSITATES. Наука и просвещение. 2014. № 1. С. 18–29.

⁵² Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури... С.115. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>. (дата звернення: 01.02.2024).

⁵³ Багалій І.Д. Промови в Харківській міській думі при обранні на посаду Харківського міського голови. 1915. С. 3.

⁵⁴ Домановський А. М., Пархоменко М. В. На шляху золотої середини. Дмитро Іванович Багалій – харківський міський голова (1914-1917 рр.) // UNIVERSITATES. Наука и просвещение. 2014. №2. С. 30-45.

установ, що я проводив постійно до сучасних часів, завжди приводила мене до прямого участі в їхньому керівництві. Так було в університеті, так було в міському самоврядуванні та в багатьох інших сферах»⁵⁵.

Д.І.Багалій щиро вітав повалення самодержавства за яким йшов розквіт політичної свободи. Визначивши своє місце у тих подіях, які розгорнулися після лютого 1917 року, Д.І.Багалій приєднався до політичного руху української ліберально-демократичної інтелігенції. Проте, дуже швидко відмовився від активної участі у політиці, ставши керівником харківського культурно-освітнього товариства «Просвіта». Вчений читав українською мовою лекції з історії Слобідської України на курсах українознавства, організованих товариством «Просвіта» у липні 1917 року⁵⁶. Щоправда, слід зазначити, що після того, як більшовики прийшли до влади в Петрограді у жовтні 1917 року, Д. І. Багалій тимчасово утримувався від виявлення своїх поглядів у громадськості. Після того, як Центральна Рада призначила його на посаду губернського комісара освіти у листопаді 1917 р., вчений працював на цьому посту близько місяця (у листопаді-грудні 1917 року). Розуміючи непостійність гетьманського правління, у липні 1918 року Багалій відмовився від посади прем'єр-міністра в уряді П. П. Скоропадського⁵⁷. Однак він брав участь у деяких заходах уряду гетьмана, а пізніше - Директорії. Наприклад, він брав участь у розробці проекту Національної бібліотеки України⁵⁸.

Д.І.Багалій також був одним із засновників Української академії наук у листопаді 1918 року і, після того, як В. І. Вернадський покинув Україну, Д.І.Багалій деякий час виконував обов'язки президента УАН. Він очолював

⁵⁵ Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури... С.124. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>. (дата звернення: 01.02.2024).

⁵⁶ Сорочан Н. Харківське товариство «Просвіта» і відродження української школи за доби Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918) // Наук. вісник Харківського державного університету: зб. наук. праць. Серія: Історичні науки. Вип. 1. 1998. С. 113-115.

⁵⁷ Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури... URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>. (дата звернення: 01.02.2024).

⁵⁸ Богдашина О.М. До 150-річчя від дня народження академіка Д.І.Багалія. С.98. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/1/6.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).

різні комісії, зокрема з історичних, археографічних та гебраїстичних досліджень⁵⁹. У кінці 1920-х років він керував комісією з соціально-економічної історії України XVIII-XIX століть і кафедрою історії України епохи торговельного капіталізму. Багалій очолював науково-консультативну раду при міністрі освіти І. І. Огієнку. Також він був одним із засновників і викладачем історико-філологічного факультету у Полтаві у період від весни 1919 року до 1920 року.

Д.І. Багалій, що був одним з активних та розсудливих членів комісії зі створення вищих навчальних закладів та наукових установ України, також був обраний до складу підкомісії, що надавала фінансову підтримку науковим товариствам (під головуванням В.І. Вернадського). Підкомісія зібралася тричі - 5, 6 і 9 липня⁶⁰. Поміж учасників були також Б.Л. Лічков, І.І. Огієнко, Г.Г. Павлуцький, В.І. Лучицький та ін. Було прийняте рішення про надання допомоги різним науковим установам. Про продуктивну діяльність Д.І. Багалія у комісії В.І. Вернадського дуже швидко заговорили в українських кругах Києва.

Дмитро Іванович працював напружено і систематично над створенням проекту штатів для вищих навчальних закладів. Оскільки він помітив, що робота позаштатних професорів залишалася поза увагою, він запропонував встановити їм адекватну щорічну оплату праці. 22 липня Д.І. Багалій двічі звітував перед підкомісією про штати університетів, зосереджуючись на проблемах штатного розпису Ніжинського історико-філологічного інституту. За його ініціативою було прийнято рішення зрівняти розмір оплати праці

⁵⁹ Заснування української академії наук // Слово і час. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. 2008. № 9. С.7. URL:

[file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/148-178-PB%20\(1\).pdf](file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/148-178-PB%20(1).pdf) (дата звернення: 20.05.2024).

⁶⁰ Завальнюк О. Дмитро Багалій і творення національної університетської освіти в Україні (1918-1919 роки)... С.39. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2005/19/articles/5.pdf> (дата звернення: 30.04.2024).

позаштатного професора, що веде лекції, з оплатою штатного професора⁶¹. Окрім того, під керівництвом Д.І. Багалія підкомісія розробила «Проект штатів державних університетів на території України», який враховував різноманітну діяльність закладів, зокрема, підготовку фахівців різних напрямів. Після затвердження комісією проекту його негайно передали до Міністерства народної освіти, а потім внесли на розгляд уряду. Так був ухвалений «Закон про встановлення розпису оплати праці працівників вищих навчальних закладів на території України» Радою Міністрів. Закон передбачав, що він набирає чинності з 1 липня 1918 року, тим самим припиняючи виплату всім працівникам університетів «додаткових коштів на підвищення вартості життя». 23 серпня 1918 року Гетьман України П. Скоропадський затвердив цей закон.

Разом із О.В. Корчак-Чепурківським, І.І. Огієнком і Ф.П. Сушицьким Д.І. Багалію отримано завдання перекласти на українську мову недавно прийнятий російськомовний законопроект про перетворення КУНУ у державний. Дмитро Іванович разом з усіма членами комісії проголосував 26 липня за остаточний варіант законопроекту щодо «Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету», сприяючи таким чином створенню ще одного національного університету, після столичного, який мав би забезпечити прорив у вищій освіті українців⁶². Це було останнє засідання комісії, на якому був присутній Д.І. Багалій.

Проте Д.І.Багалій не залишив Києва. Уже 9 липня розпочала роботу Комісія щодо створення законопроекту про заснування Української академії наук. Запрошення В.І. Вернадського включило і Дмитра Івановича Багалія до цієї комісії. Д.І. Багалій, разом з головою архівно-бібліотечного відділу

⁶¹ Богдашина О.М. До 150-річчя від дня народження академіка Д.І.Багалія. С.99. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/1/6.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).

⁶² Розвиток освіти і науки під час Української революції 1917-1921 років. До 100-річчя створення українських державних вищих навчальних закладів і заснування Національної академії наук України. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/rozvytok-osvity-i-nauky-pid-chas-ukrayinskoji-revoluciyi-1917-1921-rokiv> (дата звернення: 18.04.2024).

Головного управління мистецтва та національної культури В. Модзалевським, отримав завдання розробити проєкт статуту УАН, який він представив на засіданні Комісії 7 серпня 1918 р⁶³. Після цього документ активно вдосконалювався. Задачу щодо остаточного редагування Статуту було передано підкомісіям, які мали доопрацювати штати, кошторис та пояснювальну записку. Виникло гостре питання щодо механізму обрання академіків. 14 серпня на засіданні Комісії було створено підкомісію для розв'язання цього питання, у складі якої увійшли В.І. Вернадський, Д.І. Багалій, Г.Г. Павлуцький, С.С. Тимошенко і М.І. Туган-Барановський. Після заключного засідання Комісії 17 вересня 1918 року, на якому були підведені підсумки роботи, Д.І. Багалій відправився до Харкова, щоб виконувати обов'язки професора університету. Під час початку навчального процесу Д.І. Багалій, якому було доручено викладати історію України, разом із дев'ятьма іншими професорами здійснив подорож з Харкова до Полтави. Дмитро Іванович Багалій погодився викладати на історико-філологічному факультеті у Полтаві, який було офіційно відкрито 6 жовтня 1918 року. Прибувши на урочистості, він виголосив захоплюючу промову-лекцію «В чому суть історії України та як її належить науково викладати», у якій чітко виклав факти та цікаві висновки, що доводили, чому мовою освіти та загальнодержавною мовою Української держави має бути українська мова⁶⁴. Присутні відгукнулися на промову гучними оплесками. За свідченнями В.М. Щербаківського, «навчання у Полтавському університеті (так він називав факультет) відбувалося таким чином, що професори з Харкова приїздили до міста протягом півтора місяців, давали свої лекції студентам, і таким чином завершували весь семестральний курс. Вони прибували не всі одночасно, а в

⁶³ Комісія для вироблення законопроекту про заснування УАН та її роль у створенні Академії. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=4386> (дата звернення: 18.04.2024).

⁶⁴ Щербаківський В. М. Український національний університет у Полтаві. Спогади. Полтава. 1997. Вип.2.

різні групи. Після завершення семестру студенти склали «заліковий колоквиум». Місцеві наукові сили виступали в якості допоміжних...»⁶⁵.

Проте, в кінці кінців, Д.І. Багалію все таки довелося повернутися до Києва після того, як, власне, 14 листопада 1918 року Гетьман України затвердив закон про заснування Української академії наук. У грудні його прийняли як академіка і керівника кафедри історії України Першого відділу академії. Також 8 грудня його обрали головою Першого історико-філологічного відділу УАН⁶⁶.

У період між 1920 та 1932 роками Д.І.Багалій постійно висловлював свою підтримку новій владі, активно долучаючись до реформування системи освіти та науки. Наприклад, Д. І. Багалій висловив підтримку рішення більшовицької влади щодо ліквідації університетської системи вищої освіти в Україні, хоча це призвело до погіршення його відносин з академіком В. І. Вернадським. Протягом початку 1920-х років він активно брав участь у роботі спеціальної комісії при Наркоматі освіти УСРР, яка готувала реформу вищої освіти. Після приходу до влади Директорії УНР, І.І. Огієнко, ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету, очолив Міністерство освіти. З метою продовження реалізації раніше прийнятої програми розвитку національної університетської освіти, було створено «Нараду по негайних питаннях, що стосуються стану російських університетів на території України», яка функціонувала під егідою Міністерства освіти УНР. Учасниками наради 18 січня 1919 року були представники різних сфер, включаючи Д.І. Багалія, Д.В. Антоновича, М. Страдомського, О.Ф. Михалевського, Д. Левицького та інших.

Під час наради були обговорені такі питання:

- 1) виведення злочинних елементів зі складу професури;
- 2) доцільність збереження російськомовних університетів в Україні;
- 3) люція професури;

⁶⁵ Щербаківський В. М. Український національний університет у Полтаві.

⁶⁶ Кравченко В.В. Д.І.Багалій в світлі й тіні своєї «Автобіографії». С. 23.

4) розробка механізму виборів нових професорів після можливого розпуску професорських корпорацій російськомовних університетів.

Незважаючи на вимоги ліквідувати Київський університет імені святого Володимира, висловлені Д.В. Антоновичем і Д. Левицьким, Д.І. Багалій висловив протилежну думку, наголошуючи на необхідності державного будівництва за європейським зразком⁶⁷. Він запропонував знайти шлях до збереження всіх культурних сил і надати їм можливість працювати⁶⁸.

Побачивши, що опоненти не мають наміру узгоджувати позиції щодо ключового питання, яке було внесене на розгляд наради, Д.І. Багалій пропустив наступне засідання. Д.І. Багалій став заступником новоствореної за наказом І.І. Огієнка, 24 січня 1919 року, «Комісії з питань вищої освіти і наукових установ». Наступного дня Комісія провела перше засідання, на якому ухвалила рішення звернутися до колишніх комісій П.І. Холодного і В.І. Вернадського за накопиченими матеріалами «для підтримання тісного зв'язку між діяльністю поточної Комісії та її попередників»⁶⁹.

Влітку Д.І.Багалій здійснив подорож археографічного характеру по Київщині та Полтавщині. Згідно з розпорядженням від 2 липня 1919 року комісара Київського університету Д.І. Багалія, його було призначено позаштатним викладачем кафедри історії України українського відділу в Києві. У «Пам'ятній записці про Київський Український Державний Університет», складеній керівництвом закладу у вересні 1919 року, зазначалося, що Д.І. Багалій, колишній ректор і професор Харківського університету, призначений професором в університеті». Однак, хоч він і був прийнятий у штат, він ніколи не провів жодної лекції там. Замість цього, 7

⁶⁷ ALMA MATER. Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917 – 1920: Матеріали, документи, спогади. Кн. 2. 2001. С. 450.

⁶⁸ Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури. Київ. 1927. С. 173. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>. (дата звернення: 01.02.2024).

⁶⁹ Завальнюк О. Дмитро Багалій і творення національної університетської освіти в Україні (1918-1919 роки)... С.41. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2005/19/articles/5.pdf> (дата звернення: 30.04.2024).

вересня 1919 року, на його прохання, його відрядили до Харкова на місяць для роботи в архіві. Після цього він більше не повернувся до Києва.

Протягом 1921-1922 років, Д. І. Багалій очолював Харківську філію УНТ та був активним членом бюро Всеукраїнського комітету сприяння вченим (ВУКСУ)⁷⁰. Він відігравав ключову роль у вирішенні питань матеріального забезпечення вчених, в тому числі налагодженні системи оплати праці та пенсійної системи для них. Дякуючи йому, було забезпечено самостійне право вчених рад на присудження наукових звань.

Дмитро Іванович також відомий своєю активною участю у роботі Секції наукових робітників України та наукових з'їздах української та загальноросійської масштабу.

У період з 1920 по 1927 роки він співпрацював з ХІНО, не лише підтримуючи скасування лекційної системи навчання, але й проводячи лекційні курси з української історії та історіографії. Він створив наукову школу і очолив науково-дослідну кафедру історії України (пізніше перейменовано в кафедру історії української культури) при Харківському інституті народної освіти (який у 1921 році був переорганізований з Харківського університету в ХІНО ім. О. О. Потебні). Деякі сучасники Дмитра Івановича критикували його за підтримку реорганізації освітньої системи, яка призвела до перетворення університетів на інститути народної освіти і мала негативні наслідки. Однак, кафедра продовжувала свою діяльність в складних політичних умовах, сприяючи науковим дослідженням з історії України та Слобожанщини, а також інших напрямів, таких як етнографія, мовознавство, джерелознавство тощо⁷¹.

Існування цієї установи в значній мірі було можливим завдяки авторитету Дмитра Івановича як провідного історика, академіка і

⁷⁰Завальнюк О. Дмитро Багалій і творення національної університетської освіти в Україні (1918-1919 роки)... С.42. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2005/19/articles/5.pdf> (дата звернення: 30.04.2024).

⁷¹ Богдашина О. М. Діяльність Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури імені академіка Д. І. Багалія (1921-1934 рр.). Харків. 1994. 196 с.

досвідченого керівника. Він оцінював роботу на кафедрі як надзвичайно важливу для себе, проводивши лекції українською мовою. Діяльність кафедри спрямовувалася не лише на вивчення історії України, а й на загальне українознавство, включаючи літературу, етнографію, мистецтво та письменство. У складі кафедри (пізніше інституту історії української культури) працювали історики, фольклористи, музеологи та мовознавці. Діяльність кафедри відзначалася новаторством у дослідженнях з історії, літературознавства та суміжних історичних дисциплін. Завдяки авторитету Дмитра Івановича та його готовності до співпраці з владою, кафедра частково unikнула «чисток», які стали загальним явищем для багатьох наукових закладів наприкінці 1920-х років. Щоправда, вже на початку 1930-х років кафедрі не вдалося unikнути репресій, і вона змушена була припинити свою діяльність у 1934 році, як і інші наукові заклади історичного профілю. Діяльність кафедри була визнана буржуазно-націоналістичною, її працівники постраждали від політичних репресій. Протягом тривалого часу кафедра не мала власної будівлі, а засідання проводилися у будинку Д. І. Багалія⁷². Дмитро Іванович передав кафедрі свою власну бібліотеку, що складалася з 5 тисяч томів.

Д.І. Багалій також відзначився як директор Інституту імені Тараса Шевченка, присвятивши велику частину свого часу організації дослідження та популяризації творчості Кобзаря. Він також очолював редакційні комітети видань творів О. О. Потебні.

Таким чином, масштабна громадсько-політична діяльність Д.І.Багалія була нерозривно пов'язана з науковою активністю вченого. Вони взаємодоповнювали одне одного. Велике значення активна участь історика Д.І.Багалія в різних громадських культурно-освітніх установах мала для

⁷² Богдашина О.М. Юркова О.В. Науково-дослідний інститут історії української культури імені академіка Д.І.Багалія. // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. 2010. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Naukovo_Bahaliia (дата звернення: 21.05.2024).

Харкова. Наукова та громадська діяльність вченого прославили його не лише в межах своєї країни, але й далеко за її межами. Його історичні праці, зокрема монографія «Очерки из истории колонизации и быта степной окраины Московского государства», відзначені Уваровською премією у 1888 році, надали йому великий авторитет у цій галузі. Крім цього, Д.І. Багалій вперше організував видання творів відомого українського філософа Григорія Савовича Сковороди та провів дослідження з української історіографії. Він вдало відновив діяльність «харківських народолюбців», очолив видавництво Харківського товариства грамотності, а також був головою Харківської громадської бібліотеки. Багалій виявив себе здібним керівником та організатором.

Під час тривалих революційних подій в Україні, вчений відзначився своєю активною участю у створенні Української Академії наук. У 1920 році, після формальної ліквідації Харківського університету, він обіймав посаду декана в Академії теоретичних знань та професора в Інституті народної освіти. У 1926 році він очолив новостворений Науково-дослідний інститут Тараса Шевченка, відкриття якого було ще одним важливим кроком у зміцненні наукового потенціалу столичного українознавства⁷³. У 1929 році, на етапі сталінського «великого перелому», Багалій був обраний головою першого історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії наук (ВУАН). Його завданням було тепер подолання «аполітичності в науці».

Характерна особливість Багалія, як особистості і особливо як громадського діяча, полягала у відчутті суворості та безапеляційності закону. Для нього закон і законність були пріоритетними - навіть якщо це означало жорстокість. У всіх сферах громадського, культурного та академічного життя він настоював на тому, щоб все було зроблено «за книгою». Це була властива Багалієві психологічна риса, яка важко сказати, чи була вона вродженою, чи

⁷³ Богдашина О.М. Перший директор інституту Тараса Шевченка Д.І. Багалій // Науковий вісник Харківського державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Історичні науки: зб. наук. пр. 1998. Вип. 1. С. 80-82.

сформованою через багатолітній досвід у вкрай різноманітних, але в основному негативних умовах. Д.І.Багалій завжди підкреслював ефективність громадської ініціативи, самоврядування, представницьких органів управління, непорушно відстоював тезу про рівність всіх громадян перед законами та необхідність правових відносин. Власне, цими ідеями та міркуваннями вченого і живилася його громадська та політична діяльність.

Д.І.Багалій мав свої претензії до М.І. Яворського, але ніколи не відчував відрази чи ворожості у його словах або оцінках⁷⁴. Замість цього, він виявляв легке невдоволення та добродушно висловлював українську усмішку, яка була притаманна його гумору.

Слід зазначити, що Д.І.Багалій був природною та людяною особистістю у взаємодії з людьми. Перебуваючи з ним, завжди було приємно та затишно. Він ставився до людей з великим спокоєм, тактом та розумінням, навіть якщо вони не були йому симпатичні. Багалій не мав наміру образити когось, навіть якщо це були М.І. Грушевський⁷⁵ або М.І. Яворський, які не завжди йому подобалися, чи деякі з його учнів та колег, які можливо намагалися викрити його «ідеологічні хиби»⁷⁶.

⁷⁴ Невідомі листи М. І. Яворського до Д. І. Багалія // Історико-культурологічний збірник. Харків. 1998. С. 203-207. URL:

https://shron3.chtyvo.org.ua/Yavorskyi_Matvii/Nevidomi_lysty_M_I_Yavorskoho_do_D_I_Bahaliia.pdf? (дата звернення: 20.05.2024).

⁷⁵ Заруба В. Михайло Грушевський та Дмитро Багалій // Березіль. 1991. № 9. С.141 - 154.

⁷⁶ Багалій Д.І. Історія Слобідської України. С.8. URL:

https://shron3.chtyvo.org.ua/Bahalii_Dmytro/Istoria_Slobidskoi_Ukrainy.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

РОЗДІЛ 2. ІСТОРІОГРАФІЧНА ТВОРЧІСТЬ ДМИТРА ІВАНОВИЧА БАГАЛІЯ

2.1. Наукова діяльність.

Видатний український історик, академік Д.І.Багалій беззаперечно є однією з найвизначніших постатей української історичної науки. Він є автором понад 420 наукових праць. Головний науковий інтерес Д. І. Багалія фокусувався на дослідженні маловідомої в історичній науці Слобожанщини, зокрема її соціально-економічної та культурної історії. Його основні праці, такі як «Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства» (1887)⁷⁷, «История города Харькова за 250 лет его существования» (1905 у співавторстві з Д. П. Міллером)⁷⁸, «Історія Слобідської України» (1918)⁷⁹ та багато інших, представляли собою серйозні наукові дослідження історії Слобідського краю. Слід відмітити, що до Д.І. Багалія попередні дослідники, такі, наприклад, як І. Срезневський, П. Головинський та ін. переважно зосереджувались на військово-політичній історії краю. Їхня доступна джерельна база, особливо архівна, була досить обмеженою⁸⁰. Натомість Д. І. Багалій вперше використав велику кількість документів, зокрема і архівних, статичтичних матеріалів для своїх досліджень. Він завжди вважав, що джерела мають самі казати про себе⁸¹. Це був головний принцип його наукової діяльності. Багалій глибоко проаналізував нові аспекти історії Слобожанського краю і оновив підхід до вже відомих тем. Так, наприклад, він детально дослідив історію колонізації

⁷⁷ Багалій Д.І. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. Москва. 1887. II. XVI. 614 с.

⁷⁸ Багалей Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655-го по 1905-й год): Историческая монография. Т. 1: XVII–XVIII века. 1905. 569 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/BagMilIstKh_1905/BagMilIstKh_1905.pdf (дата звернення: 24.11.2023).

⁷⁹ Багалій Д.І. Історія Слободської України. Харків. 2019. 400 с.

⁸⁰ Богдашина О.М. До 150-річчя від дня народження академіка Д.І.Багалія. С.96. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/1/6.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).

⁸¹ Багалій Д. І. Автобіографія. 50 літ на сторожі української культури Харків, 2002. С. 172.

Слобожанщини XVII ст., вказавши на різні аспекти, такі як монастирська та стихійна народна колонізація, поруч з урядовою⁸². Також Багалій розглянув історію торгівлі на Слобожанщині, зосереджуючись переважно на ярмарковій тощо.

Дмитро Іванович почав дослідження цієї теми ще в час написання своєї докторської дисертації, яка стала основою для видання «Нарисів з історії колонізації і життя степової околиці Московської держави». Це було перше спеціальне видання актів з історії Слобожанщини. У 1893 році з'явився ще один збірник із 28 документами під назвою «Замітки та матеріали з історії Слободської України». У 1905 році була опублікована збірка «Матеріали до історії міста Харкова в XVII столітті», яка складалася з 58 джерел. Також у 1927 році Багалієм був виданий «Іменний список населення Харкова 1668 року». Наступним важливим етапом у його дослідженнях стала двотомна праця, яку він співавторив з Д. П. Міллером, присвячена історії міста Харкова за 250 років його існування. Також до цього періоду належить вже згадана вище фундаментальна праця Дмитра Багалія «Історія Слобідської України» 1918 року, де вчений докладно описав історію колонізації Слобожанщини XVII століття тощо⁸³.

Ця книга охоплює різноманітні аспекти історії, географії, соціально-економічного та культурного розвитку Слобідської України з моменту початку заселення цих земель до початку XX століття.

Джерельною базою книги виступали:

- джерела, відкриті та проаналізовані Д. Багалієм у сфері археології та археографії;
- твори народного мистецтва та історичні хроніки (Літопис Самовидця та Літопис Самійла Величка);

⁸²Багалій Д.І. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. 614 с.

⁸³ Багалій Д.І. Історія слобідської України. Передмова Кравченко В.В. Славних прадідів великих. С.6-12.

- дослідження творчості вчених-філологів (І. І. Квітки, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, О. Філарета, І. Срезневського, П. Головінського та інші).

Сам Багалій казав: «Історію Слободської України треба знати і нашій інтелігенції, котра працюватиме серед слободськоукраїнського населення, і самому народові, котрий своєю кров'ю обороняв цю країну від ворогів. Обробляючи землю, він поливав її своїм потом, творив історію, а тепер захоче і повинен буде її знати, бо сам нині куватиме свою долю, своє щастя, свою волю»⁸⁴. Автор у центрі своєї уваги має народ, зосереджуючись зокрема на його широких верствах. З відчуттям співчуття до звичайних людей він описує випробування переселенців, небезпечне життя на степовому кордоні, поступове закріпачення. Ця праця відображає народницькі погляди Д. Багалія.

«Історія Слободської України» відрізняється відмінною організацією. Аналізуючи цей твір, можна помітити, що в ньому хронологічний порядок подій відступає на користь проблемно-тематичного підходу. Однак це не перешкоджає отримати досить повне уявлення про історичний розвиток Слобожанщини. Робота «Історія Слободської України» складається з 13 розділів-нарисів, які, хоча майже однакові за обсягом, відрізняються за широтою висвітлення проблематики. Кожен розділ, в свою чергу, розбивається на ряд підпунктів.

Книга була перевидана кілька разів, із змінами, пов'язаними з правилами правопису. Навіть назва зазнавала змін: у виданні 1918 року вона була «Історія Слободської України», а в 1993 році стала «Історія Слобідської України», що вказує на розгляд теми використання термінів «Слобідщина» та «Слобожанщина». Книга служить чудовим джерелом для вивчення української мови на початку ХХ століття. Також в різних виданнях

⁸⁴ Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>. (дата звернення: 01.02.2024).

змінювалася кількість ілюстрацій, наприклад, мапи, які були присутні у виданні 1918 року, зовсім відсутні в виданні 1993 року, до прикладу.

Окрім цього, Д. І. Багалій відомий своїми фундаментальними дослідженнями з історії Харківського університету, включаючи роботи, присвячені діяльності В. Н. Каразіна, зокрема історик вивчав роль В.Н. Каразіна у створенні та розвитку Харківського університету, а також його вплив на громадське та культурне життя міста Харкова. Д.І. Багалій також досліджував діяльність інших видатних особистостей регіону, таких, до прикладу, як П. П. Гулак-Артемівський, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, Г. П. Данилевський та інші⁸⁵.

Особливе зацікавлення у Д. І. Багалія завжди викликала постать Г. С. Сковороди. Він протягом багатьох років вивчав життя та творчість цього філософа, підкреслюючи гармонію між його вченням та життям, а також його релігійні переконання. Багалій зробив значний внесок у вивчення біографії та творчості Г. С. Сковороди, знаходячи нові факти та твори⁸⁶. Д. І. Багалій продемонстрував Сковороду у контексті того часу й чітко показав, що в Україні того періоду панувало складне становище, особливо після 1763 року, коли царизм анулював автономні права. Ці події не могли не вплинути на творчість Г.Сковороди. Академік Багалій ставив перед собою завдання систематизувати інформацію, яка містилася у науковій літературі щодо Г.С. Сковороди, зокрема щодо його особи, праць та результатів власних досліджень. Так, фактично, починаючи з 1894 року Д.І.Багалій, працюючи над виданням повного зібрання творів Сковороди, опублікував десятки праць про мандрівного філософа⁸⁷. У своїх роботах він пропонує аналіз різних

⁸⁵ Богдашина О.М. До 150-річчя від дня народження академіка Д.І.Багалія. С.96. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/1/6.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).

⁸⁶ Багалій Д.І. Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода / Д.І. Багалій. — Харків: Держвидав України, 1926. — 397 с.: іл., портр.

⁸⁷ Вегеш М. Академік Дмитро Багалій про Григорія Сковороду. С.12. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/31926/1/%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE%20%D0%B1%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B9%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20>

аспектів: критичний огляд життєпису Сковороди, його погляди, вплив на суспільство, дослідження рукописів та видань його творів, оцінку поглядів різних науковців, починаючи від сучасників XVIII століття і закінчуючи новішими дослідниками. У заключних частинах своєї праці академік Багалій презентує загальну філософську концепцію Сковороди та складає бібліографічний покажчик досліджень про нього⁸⁸. Проте, разом із тим, Д.І. Багалій виступає перед нами як критик, який іноді досить гостро ставиться до панівних традицій того часу. При цьому він формує власний світогляд і філософію життя, які є синтезом його позитивних поглядів і які він намагався поширювати серед сучасного суспільства, хоча і відчував опір тогочасних ідеалів, і в цьому контексті намагався здійснити свій ідеал, не позбавившись впливу свого оточення.

У своїй монографії про Григорія Сковороду Дмитро Багалій ретельно досліджує долю та науково-літературну спадщину цього видатного філософа. Він підкреслює, що деякі твори були спотворені в свій час або піддавалися царською цензурою. Особливу увагу заслуговують розділи про зміст філософських праць Сковороди і загальну філософську концепцію, які розглядаються на основі його творів. Багалій вважає, що основна риса філософії Сковороди - це її самобутність. Вона відзначається простотою, але водночас добре продуманою, самостійною та сповненою єдністю та монолітністю. Його наукові ідеї розвивалися з тих насінин, які можна було виявити ще його життям, роблячи його представником епохи Європейського Відродження на Україні. У третьому розділі монографії Багалій аналізує літературні твори Сковороди, зокрема, «Сад Божественних пісень» та

[%D0%B3%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83.pdf](#) (дата звернення: 20.05.2024).

⁸⁸Багалій Д.І. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода. 1926. 408. URL:

https://shron3.chtyvo.org.ua/Bahalii_Dmytro/Ukr_mandrovanyi_filosof_Skovoroda.pdf? (дата звернення: 20.05.2024).

сатиричний твір «Всякому городу прав і права»⁸⁹. Він відзначає у піснях Сковороди цікаве поєднання шкільних та народних елементів, штучної та народної поезії, а також перевагу останньої у церковних мотивах.

Дмитро Багалій висловив думку, що Григорій Сковорода був першим українським майстром байок. За розрахунками дослідників, він автор 30 байок. Кілька українських лінгвістів вивчали мову і стиль творів Сковороди. Д.Багалій також звернув увагу на це у своїй праці, аналізуючи дослідження філолога П. Литецького. Він зауважив, що П. Г. Китецький описав цю мову як неприродню мішанину різних елементів, не згадавши про російську літературну стихію в творах Сковороди. Хоча я не філолог і поважаю авторитет П.Г. Жизецького, я не можу не зазначити своє враження від прозових творів Сковороди. На мою думку, деякі з них написані чудовою на той час російською мовою, іноді без елементів церковслов'янської, але мають поетичний характер. Ми маємо справу з письменником, який використовував не лише логіку, але й уяву, фантазію, створюючи прозові твори з елементами поезії.

Академік Д.І.Багалій описує Григорія Сковороду як людину, що володіє якістю скромності і практичності. Сковорода насолоджувався життям, проте розумів, що смерть є невблаганним природним явищем, на яке людина не може впливати своєю волею. Багалій живо описує останній день філософа: «Сонце сідає, його промені пробиваються через густе листя. Сковорода з копачем у руці вирушає робити яму - вузьку і довгу. - Що ти тут робиш, Григорію? - запитує господар, підходячи до нього. - Час завершувати подорож, - відповідає Сковорода, - волосся вже й так злетіло з моєї бідної голови. Час відпочити. - Не говори дурниць, друже, давай підемо! - каже господар. - Я йду, але прошу тебе, мій добрий, залишити тут мою останню

⁸⁹ Багалій Д.І. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода... С.7. URL:

https://shron3.chtyvo.org.ua/Bahalii_Dmytro/Ukr_mandrovanyi_filosof_Skovoroda.pdf? (дата звернення: 20.05.2024).

могилу...»⁹⁰. І вони йдуть додому. Сковорода тривалий час перебуває там. Він входить до кімнати, змінює одяг, молиться Богу, і, поклавши на голову зшитки своїх творів та старий свиток, лягає, склавши руки на грудях. Довго його чекають на вечерю, але Сковорода не з'являється. Наступного дня до сніданку, до обіду - теж немає. Господар вирішує зайти до його кімнати, щоб розбудити його, але Сковорода лежить уже мертвий.

Окрім того, Д.І. Багалій був одним з перших, хто висвітлив роль Г. Сковороди в житті Харківського університету, довівши, що саме він стояв у першій шерезі ініціаторів створення цього навчального закладу⁹¹.

Сучасні дослідники високо цінують наукові розвідки Д. Багалія про Г. Сковороду. У своїй монографії «Д. Багалій: Наукова, громадсько-політична діяльність» В.В. Кравченко зауважує, що Д. Багалій звернувся до осмислення особи Г. С. Сковороди з історичної перспективи, відмінно від попередніх дослідників, які часто ставили його поза контекстом культурного розвитку, розглядаючи як феномен⁹². Д. І. Багалій правильно підкреслив генетичний зв'язок Г.С.Сковороди з народом і його культурою.

Таким чином, віддавши належне великому українському мандрівному філософу Г. С. Сковороді, важливо також згадати видатного українського вченого історика, академіка Дмитра Івановича Багалія, завдяки якому ми можемо краще зрозуміти і оцінити унікальну спадщину, яку залишив по собі Григорій Сковорода.

Помітний внесок Д.І. Багалія також відзначається у дослідженні соціально-економічної історії Лівобережної та Південної України, зокрема у

⁹⁰ Багалій Д.І. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Bahalii_Dmytro/Ukr_mandrovanyi_filosof_Skovoroda.pdf? (дата звернення: 20.05.2024).

⁹¹ Багалій Д.І. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т.1 (1802 – 1815 г.). 1893–1898. 1204 с. URL: <https://escriptorium.karazin.ua/items/37dadf13-71fc-44bf-90aa-41d00aa79eb3> (дата звернення: 22.04.2024).

⁹² Кравченко В.В. Д.И. Багалей: научная и общественно-политическая деятельность. Харьков. 1990. 176 с.

аналізі колонізації Новоросійського краю⁹³. Історик виділяв два типи колонізації: російську та іноземну, і приймав участь у наукових дискусіях з іншими вченими щодо землеволодіння на Україні у XVIII ст.

Поза цим, Д.І. Багалій був автором популярних лекційних курсів з російської історії та історіографії, які отримали визнання у своєму часі.

На сьогодні, вивченням наукової діяльності Д. І. Багалія, як видатного вченого України, займається Багаліївський центр Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія».

Так, можемо зробити висновок, проаналізувавши науковий доробок вченого, що Д. І. Багалій був типовим представником позитивізму⁹⁴. Його погляди відображали тлумачення науковця історичного процесу, що включало визнання еволюційного характеру історичного розвитку, пошук закономірностей у цьому процесі, а також поєднання позитивістських, просвітницьких та ліберальних критеріїв прогресу. Його концепція прогресу полягала у розгляді розвитку культури та цивілізації в цілому. У творах Д. І. Багалія спостерігається нове розуміння ролі народу та держави. Його народництво відрізнялося від романтичного народництва, а також поглядів В. Б. Антоновича та М. І. Костомарова⁹⁵. У творах Багалія відсутня різка критика князівської або старшинської еліти. Він оцінював державні інституції залежно від їхньої корисності для суспільства в цілому, а не для окремих верств.

2.2. Тематика досліджень.

⁹³ Багалій Д.І. Заселення Полудневої України (Запорозжжя й Новоросійського краю) і перші початки її господарства і культурного розвитку. З додатками Н.Д. Полонської-Василенко. 2008. 551 с.

⁹⁴ Богдашина О.М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX – 20-ті рр. XX ст.). 2013. 560 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Bohdashyna_Olena/Pozytyvizm_v_istorychnii_nautsi_v_Ukraini_60-ti_rr_XIX_20-ti_rr_XX_st.pdf? (дата звернення: 22.05.2024).

⁹⁵ Гончар О. Наукові контакти Миколи Костомарова та Дмитра Багалія // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2013. С. 111-118.

Головним чином, це вивчення історії Лівобережної України та Півдня. Д. І. Багалій приділив увагу 24 спеціальним працям, включаючи вісім статей, дев'ять заміток і сім рецензій, які всі були опубліковані в період до революції. Ці роботи досліджують проблеми формування кріпосного права на Лівобережжі у XVII-XVIII ст., історію земельних відносин у краї у другій половині XVII-XVIII ст. та магдебурзьке право в містах Лівобережної України. До цих робіт належать «Магдебурзьке право в лівобережній Малоросії», «Колонізація Новоросійського Краю» та інші. Щодо колонізації Південної України, історик розрізняв два її типи: російську (урядову та народну) та іноземну⁹⁶.

Питання історії української науки, освіти та культури також займають важливе місце у творчості Д. І. Багалія. Він є автором фундаментальних досліджень з історії Харківського університету, присвятивши 15 досліджень діяльності В. Н. Каразіна, в тому числі видавши велику збірку його творів та листів.

Вчений також приділяє увагу діяльності видатних громадських та культурних діячів краю, таких як П. П. Гулак-Артемівський, О. Я. Єфименко, Г. Ф. Квітця-Основ'яненко, Г. П. Данилевський, Т. Ф. Осиповський, О. О. Потебня, І. С. Рижський, І. Ф. Тимковський, І. Є. Шад.

Однією з найулюбленіших фігур для дослідника завжди залишалася Г. С. Сковорода. Д. І. Багалій протягом багатьох років вивчав життя та творчість цього мандрівного філософа, показуючи повну відповідність між його життям і творчістю. Вчений підкреслював гармонію між вченням та життям Сковороди, а також його релігійність. Багалій успішно виявив багато біографічних фактів, нових творів і листів філософа.

Вчений також успішно досліджував різні історичні дисципліни, такі як бібліографія та бібліотекознавство, історична ономастика, історична географія та картографія.

⁹⁶ Багалій Д.І. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. Москва. 1887. II. XVI. 614 с.

Д. І. Багалій представляв оновлений класичний позитивізм у часи перед революцією, що виявлялося у його тлумаченні історичного процесу, поєднанні різних критеріїв прогресу, і особливо в його теорії факторів. Він розглядав прогрес як розвиток культури і цивілізації загалом, зосереджуючись на географічному факторі як ключовому для ранніх періодів історії. Багалій був обережним у визначенні ролі економічного фактору, визнаючи його значення, але критикував марксизм за перебільшення цієї ролі.

У його працях також видно нове розуміння ролі народу і держави, яке відрізнялося від раніше уподобаного романтичного народництва. Він не зосереджувався на критиці князівської або старшинської еліти, а оцінював державні інституції залежно від їх корисності для суспільства в цілому.

У радянський період відбулася певна еволюція його поглядів на історичний процес під впливом марксистської теорії. Його публічні твердження про спроби освоїти марксистську методологію виявляються рефлексійними та ситуативними.

У 1920-х роках Багалій опублікував праці з історії декабристського руху в Україні, Кирило-Мефодіївського товариства та інші.

Широкий спектр попередніх занять дозволив Дмитру Івановичу детально ознайомитися з харківським міським господарством як в теоретичному, так і в історичному аспектах (під час написання історії міста), а також в практичному плані (під час роботи у міській раді та вирішення поточних господарських проблем університету, чиї установи розташовані в різних частинах Харкова).

Надто, тривале служіння у міській раді як гласного та активна участь у різноманітних її комісіях сприяли знайомству як з представниками міського самоврядування, так і з усіма мешканцями Харкова з Д. І. Багалієм як працювитою та сумлінною особистістю, яка має глибокі знання міських справ. Частково до цього сприяло його служіння на посаді ректора, однак

найбільше вплинула популярність перших і особливо других томів історії міста Харкова серед широкого кола освіченої харківської громадськості.

Д.І.Багалій активно досліджував і соціально-економічну та культурну історію Гетьманщини, публікуючи цінні матеріали, результати досліджень в «Київській Старині» та «Журналі Міністерства Народної Освіти». Серед цих робіт можна зазначити такі як «Генеральна Опись Малоросії», «Займанщина в Лівобережній Україні в XVII і XVIII століттях», «Про праці козаків на Ладозькому каналі», «Магдебурзьке право в Лівобережній Малоросії» та критичні статті про «Опис Старої Малоросії» Лазаревського (зазначена рецензія в ЖМНПр була досить суворою) і особливо «Новий історик Малоросії», що був опублікований в «Звіті про 32 нагороди імені графа Уварова», виданому Російською Академією Наук. Остання робота є самостійним дослідженням, ґрунтуючись на обширному архівному матеріалі, та є монографією про історію Сіверщини (окрім Стародубівщини) в XVII-XVIII ст.

Деякі дослідники, зокрема М. Горбань та ін. намагалися класифікувати праці Д.І.Багалія. Так, наприклад, М. Горбань виділяє чотири групи матеріалів, виданих Багалієм: документи, що відносяться до історії Слобідської України в цілому; документи, що відносяться до історії міста Харкова та Харківського університету; третя група – матеріали, що відносяться до видатних слобожанських діячів та культурно-освітнього руху на Слобожанщині; і нарешті четверта група - документи, що відносяться до історії України загалом⁹⁷. Однак, на наш погляд, така класифікація є занадто спрощеною.

⁹⁷Горбань М. Археографічні праці акад. Дм. Йв. Багалія. Харків. С. 166. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Horban_Mykola/Arkheohrafichni_pratsi_akad_Dm_Yv_Bahaliia.pdf (дата звернення: 22.02.2024).

Загалом, дослідницькі інтереси Д.І. Багалія охоплювали широкий спектр тем, серед яких умовно можна виділити головні напрямки його наукової діяльності, зокрема:

1. Історія Слобідської України:

- Колонізація Слобожанщини: Багалій дослідив процес заселення та освоєння Слобідської України, вивчив етнічний склад населення, особливості його побуту та господарства.
- Соціально-економічний розвиток Слобожанщини: дослідив розвиток ремесел, торгівлі, промисловості, сільського господарства, становище різних соціальних груп.
- Історична топографія Слобожанщини: вивчив походження назв міст, сіл, урочищ, склав історичні карти Слобожанщини.

2. Історія України XVII-XVIII ст.:

- Гетьманщина: Багалій дослідив політичний, соціально-економічний та культурний розвиток Гетьманщини, діяльність гетьманів, козацького війська.
- Українсько-російські відносини: вивчав складні та неоднозначні відносини між Україною та Росією в XVII-XVIII ст.
- Історичні діячі України: дослідив життя та діяльність гетьманів, козацьких старшин, діячів культури.

3. Історія Харківщини:

- Історія Харкова: Багалій написав фундаментальну працю з історії Харкова, дослідив його заснування, розвиток, видатних діячів.
- Харківський університет: дослідив історію заснування та розвитку Харківського університету, його роль у розвитку української науки та культури.
- Культурне життя Харківщини: вивчав розвиток освіти, науки, літератури, мистецтва на Харківщині.

4. Археографія:

- Видання джерел з історії України: Багалій був ініціатором та редактором багатотомних джерельних публікацій, таких як «Акты Харьковского исторического общества», "Сборник материалов для истории Слободской Украины».
- Вивчення української археографії: дослідив історію української археографії, її методи та завдання.

Таким чином, підсумовуючи, наукові роботи Д.І.Багалія за змістом умовно можемо об'єднати у чотири групи: документи з історії Слобідської України; загальні документи з історії України; матеріали про видатних діячів, археографічні матеріали.

2.3. Внесок Д.І. Багалія в українську історіографію.

Д. І. Багалій не висунув нової концепції історії України і висвітлював головним чином окремі аспекти її минулого. Однак, можемо говорити, що за своїм характером та змістом наукові дослідження Д. І. Багалія представляли собою якісно новий етап у становленні і розвитку історіографії історії України другої половини ХІХ - початку ХХ ст. Внесок вченого в українську історіографію зазначеного вище періоду та сьогодення значний.

Цілком вірно свого часу зазначив Д. І. Дорошенко, що Д.І. Багалій «створив наукову історію Слобожанщини»⁹⁸. Він неусталою наполегливою працею обробив це поле української історіографії, і на цій, здається, необробленій землі, з'явилися такі вражаючі історичні явища, як Г.С. Сковорода, В.Н. Каразін, Декабристи, славний Харків, Харківський університет та багато іншого. Не випадково сам він, як ректор університету та головний історик Слобожанщини, автор вагомій праці «Опыт истории Харьковского университета», став головою міста Харкова - нового, промислового Харкова - і внесе значний внесок у розвиток цієї столиці

⁹⁸ Цит за: Оглоблін О.П. Пам'яті Дмитра Багалія (1857 - 1932- 1957). С.95. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Ohloblyn_Oleksandr/Pamiati_Dmytra_Bahaliia_1857-1932-1957.pdf? (дата звернення: 01.02.2024).

індустріальної України, перетворивши її в важливий центр української культури та наукового відродження.

Як історик, Д.І. Багалій міцно стояв на стороні фактів та джерел, вимагав від себе та від інших глибокого аналізу історичних подій та явищ, був надзвичайно обережним у їх інтерпретації і дуже уважним у їх синтезі, що завжди зацікавлювало його. Він був істориком-дослідником *par excellence* - це те, що він цінував в собі і в інших істориках, єдине, що він вимагав від своїх учнів та наукових співробітників⁹⁹.

Вивчаючи історію Слобідської України, йому стає зрозумілим, що історія України не завершилася в XVIII ст. з припиненням існування Гетьманщини, як це думали українські історики наприкінці XIX ст. Навіть під російським пануванням та експлуатацією цієї території, яка не входила до складу козацької держави XVII-XVIII ст., століття цього владарювання не були «втраченим часом», як вважав М.П. Драгоманов, але скоріше часами української праці й боротьби, накопичення досягнень та розвитку ідей, які були необхідними для національно-визвольної революції та відродження вільної України та її національного життя.

Однак для нього недостатньо було присвячення його власній роботі та кабінетному дослідженню. Йому було конче необхідно творити, організовувати наукову роботу, зокрема історичну, створювати наукові центри, об'єднувати співробітників-одномумців і помічників та продовжувати роботу своїх попередників.

Д.І. Багалій здійснив значний внесок у розвиток української історичної науки в 1920-х роках, виступаючи, фактично, як її організатор. Якщо розмірковувати, що, власне, зумовило його зацікавлення, вплив на наукове історичне середовище в Україні того часу, то справа, на нашу думку, полягає у тому, що весь український історичний дискурс того періоду спрямовувався на державні питання, зосереджуючи увагу на проблемі української

⁹⁹ Багалій Д. І. Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі укр. науки та культури. URL: <http://elib.nplu.org/view.html?id=8632>. (дата звернення: 01.02.2024).

державності та її розвитку в політичному, економічному та культурно-національному аспектах. Умови того часу, зумовлені владою московського більшовизму, були складними та несприятливими для розвитку української історіографії. Однак, Д.І. Багалію вдалося зробити важливу роботу в цих непростих умовах.

Слід зазначити, що українська історіографія початку ХХ ст. суттєво змінюється, істотно розширюється й спектр змістового наповнення самого терміну «українська історіографія»¹⁰⁰. В працях істориків цей термін стає домінуючим. Багалій Д.І. не є виключенням.

Однією з перших праць Д.І. Багалія історіографічного характеру був спеціальний курс з української історіографії, який він читав в Харківському університеті. До речі, професор Харківського університету Д. І. Багалій завжди розпочинав свої лекції з курсу поняттям «історіографія», в яке вкладав наступне визначення: «Історіографією називають допоміжну наукову дисципліну, яка займається, з одного боку, оглядом різного роду джерел, тобто літописів, хронографів, житій святих, актів, грамот, розповідей іноземців, листів, мемуарів тощо, а з іншого боку, подає нарис поступової розробки та зростання російської історії як науки». Цим він визначав предмет історії як науки¹⁰¹. Цікаво також, що історик ділив лекційні курси по історіографії на дві частини: огляд джерел та виклад історії розвитку історичної науки¹⁰². На нашу думку, у такому поділі лекційного курсу

¹⁰⁰ Ясь О.В. Історіографія – як термін // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. 2005. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Istoriografija_termin (дата звернення: 21.04.2024).

¹⁰¹ Богдашина О.М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. ХІХ — 20-ті рр. ХХ ст.)... С.270. https://shron1.chtyvo.org.ua/Bohdashyna_Olena/Pozytyvizm_v_istorychnii_nautsi_v_Ukraini_60-ti_rr_XIX__20-ti_rr_XX_st.pdf?

¹⁰² Маркевич М. Проблема періодизації українського історіографічного процесу та характеристика основних етапів у працях Дмитра Багалія // Наукові записки. Історичні науки. С.168. URL:

відбився погляд вченого на історіографію як наукову та навчальну дисципліну, яка займається як вивченням різних груп джерел, так і історією розвитку історичних знань.

Історик запропонував також і схему історіографічної періодизації історичної думки. Зокрема, Д.І. Багалій стверджував, що історіографія пройшла певні фази свого розвитку: літописання, історіографія – як наука, що встановлює причини та пояснює ті чи інші історичні події, та третя фаза – еволюційна історія, яка ставила перед собою виключно наукову мету¹⁰³. Початки наукової доби, коли відбулося формування теоретико-методологічного арсеналу, коли почали використовувати джерела, вчений виводить кінцем XVIII ст. Д.І.Багалій в праці «Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті» (1928), фактично, вперше в радянській історіографії спробував узагальнити виклад історіографії історії України XIX - початку XX ст. Загалом, історіографічні дослідження Д.І. Багалія є актуальними і в наш час, оскільки змушують уважніше ставитися до власних досліджень.

Таким чином, внесок Д.І.Багалія в розвиток української історіографії є незаперечним. Історіографічні напрацювання вченого, зокрема і періодизація української історичної думки, запропонована Багалієм, є актуальними і сьогодні.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Markevych_Mariana/Problema_periodyzatsii_ukrainskoho_istoriohrafichnoho_protseu_u_u_pratsiakh_Dmytra_Bahaliia.pdf? (дата звернення: 22.05.2024).

¹⁰³ Багалій Д. І. Нарис української історіографії. Джерелознавство. Літописи. Т. 1, вип. 1. 1923. С.33.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження теми «Дмитро Іванович Багалій як історіограф», його ролі в розвитку української історіографії виявлено, що вчений є видатним українським істориком, який зробив вагомий внесок у розвиток наукової думки не лише в Україні, а й за її межами. Д.І.Багалій прославився своїми глибокими дослідженнями з критичним аналізом джерел, передовсім архівних, і аналітичним підходом до вивчення різних історичних подій, зумівши розкрити багатогранність минулого та його вплив на сучасність.

Біографія Д.І.Багалія є доволі непростюю, починаючи з дитинства і закінчуючи останніми роками життя вченого. Та попри різні життєві обставини, Д.І.Багалій зміг реалізуватися як професійний історик, активний громадський та культурний діяч.

Науковий доробок історика складає понад 420 наукових праць. Варто відзначити великий внесок Дмитра Івановича Багалія у вивчення історії України, зокрема періоду розбудови та формування державності. Він аналізував не лише політичні та військові події, а й соціальні та культурні процеси того часу, що дозволило йому отримати комплексне уявлення про досліджуваний період. У пам'яті сучасників він залишився як невтомний літописець Слобідської України та міста Харкова, з яким пов'язано було майже все життя і діяльність вченого. Роботи Д.І.Багалія за змістом умовно можна об'єднати щонайменше у три групи: документи з історії Слобідської України; загальні документи з історії України; матеріали про видатних діячів.

Д. І. Багалій не висунув нової концепції історії України і висвітлював головним чином окремі аспекти її минулого, що посприяло глибшому розумінню минулого. Водночас наукова діяльність яскравого представника позитивізму Д.І.Багалія мала велике значення для розвитку української історіографії історії України другої половини XIX - початку XX ст., а також значний вплив мала і на сучасну історіографію.

Якщо підсумувати головні аспекти наукової діяльності Д.І.Багалія, можна визначити його значення для сучасної історіографії.

По-перше, важливим аспектом його наукової діяльності був методологічний підхід до дослідження історичних подій. Д.І. Багалій використовував різноманітні джерела та аналізував їх з урахуванням контексту та соціокультурних умов того часу. Його дослідження дійсно є дуже цінними не в останню чергу через використання джерел та їх аналізу. В своїх працях історик намагався не лише описати події, а й зрозуміти їх причини та наслідки, виокремлюючи при цьому ключові тенденції та фактори, що так чи інакше впливали на історичний процес.

По-друге, слід зазначити, що дослідження Д.І. Багалія мають важливе значення не лише для істориків, а й для широкої громадськості. Вони допомагають збагатити наше розуміння минулого та поглибити свій культурний контекст. Він прославився своїми роботами, які часто використовуються як основа для вивчення історії України в університетах та наукових установах.

Зокрема, праці Багалія мають важливий вплив на сучасну історіографію та дослідження з питань національної ідентичності. Його аналіз соціальних, політичних та культурних процесів допомагає нам краще розуміти та оцінювати формування українського суспільства та його взаємодію з іншими національними спільнотами.

У світлі вищезазначеного, важливо підкреслити, що Дмитро Іванович Багалій залишається не лише видатним істориком, а й відомим мислителем, який вніс невід'ємний внесок у розвиток української історіографії та розуміння історичних процесів загалом. Він показав, що історія - це не лише набір фактів, але й складний аналіз та тлумачення подій, які визначають наше минуле та формують наше майбутнє. Тому його праці залишаються актуальними та важливими для подальшого розвитку історичної науки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Багалій Д. І. Заселення південної України (Запорожжя й Новоросійського краю) і перші початки її культурного розвитку. Харків. 1920.
2. Багалій Д. Нарис української історіографії. Т. 1: Літопис, вип. 1. Київ. 1923. 138 с.
3. Багалей Д. И. Издания сочинений Г. С. Сковороды и состоящие в связи с ними исследования о нем: (к 120 годовщине со времени его кончины: 1794-1914 г.). Петроград. 1915. 58 с.
4. Багалей Д. И. Г. С. Сковорода и Л. Н. Толстой: историческая параллель / речь проф. Д. И. Багалея. Харьков: Тип. и литогр. М. Зильберберг и С-вья. 1911. 8 с.
5. Багалій Д. І. Т. Шевченко і селяни в переказах і історичній дійсності: доповідь на зборах в Інституті Т. Шевченка 14 берез. 1927 р. Харків. 1928. 28 с.
6. Багалей Д. И. Общий очерк древностей Харьковской губернии. Харьков. 1890. 30 с.
7. Багалій Д. І. Т. Г. Шевченко і Кирило-Методіївці: іст.-літ. Розвідка. Харків. 1925. 104 с.
8. Багалій Д. Т. Г. Шевченко – поет пригноблених масс. Харків. 1931. 102 с.
9. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків. 2019. Серія «Слобожанський світ». Випуск 12. 400 с.
10. Багалей Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655-го по 1905-й год): ист. монография. Т. 2: XIX-й и начало XX-го века. Харьков. 1912. 973 с.
11. Багалій Д.І. Вибрані праці : у 6 т. Т. 2 : Джерелознавство та історіографія історії України / Д.І. Багалій. – Харків : Золоті сторінки, 2001. – 661 с.

12. Багалій Д.І. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода. 1926. 408 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Bahalii_Dmytro/Ukr_mandrovanyi_filosof_Skovoroda.pdf (дата звернення: 20.05.2024).
13. Багалій Д.І. Історія колонізації Слобідської України. 2007. 575 с.
14. Багалій Д.І. Заселення Полудневої України (Запорожжя й Новоросійського краю) і перші початки її господарства і культурного розвитку. З додатками Н.Д. Полонської-Василенко. 2008. 551 с.
15. Багалій Д.І. Нарис історії України. Доба натурального господарства. Київ. 1994. 288с.
16. Багалей Д. И. Русская история с картами, планами и снимками памятников древности и искусства. Т. 1. Княжеская Русь (до Иоанна III). 1914. 513 с.
1. Автобіографія // Ювілейний зб. на пошану академіка Д.І. Багалія. 1927. 163 с.
2. Арбузова С.Г. Діяльність Д.І. Багалія в Харківському історико-філологічному товаристві // Багаліївські читання в НУА. 1999. Ч. 2: Програма та матеріали. С. 76-78.
3. Багалій Дмитро // Видатні діячі українського національного відродження (XIX–XX ст.): Біогр. довід: навч. посіб. для студ. ун-ту спец. «Історія» / Упоряд.: Т.Ю. Антілогова. Луганськ. 2008. С. 17-18.
4. Багалій Дмитро Іванович // Палій В.М., Храмов Ю.О. Національна академія наук України. 1918-2008. Персональний склад. 5-е вид., доп. і випр. 2008. С. 12-13.
5. Барвінський В.О. Дмитро Іванович Багалій як історик Слобідської України // Ювілейний збірник на пошану академіка Д.І. Багалія. 1927. С. 179-192.

6. Богдашина О. М. Д. І. Багалій у сучасній українській історіографії // Вісник Харківського Національного університету ім. В.Н. Каразіна 2017. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». Вип. 25. С. 98-107.
7. Богдашина О. М. Діяльність Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури імені академіка Д. І. Багалія (1921-1934 рр.). Харків, 1994. 196 с.
8. Богдашина О. М. Слобідський літописець історії України Д. І. Багалій // Український історичний журнал. 2008. № 1. С. 88-112. URL: https://archive.org/stream/uizhur/2008_1_djvu.txt (дата звернення: 20.05.2024).
9. Богдашина О.М. Д.І. Багалій та вища школа на Україні // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Сер. Історія та географія. 2003. Вип. 13. С. 148-152.
10. Богдашина О.М. Д.І. Багалій та Д.І. Яворницький: (до історії взаємовідносин двох видатних вчених) // Науковий вісник Харківського державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Історичні науки. 1998. Вип. 1. С. 67-68.
11. Богдашина О.М. Д.І. Багалій та його місце в українській історіографії // Науковий вісник Харківського державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Історичні науки. 1998. Вип. 1. С. 8-12.
12. Богдашина О.М. До 150-річчя від дня народження академіка Д.І.Багалія. С. 93. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2008/1/6.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).
13. Богдашина О.М. До питання про національну ідентифікацію істориків України другої половини XIX -початку XX ст. // Історіографічні дослідження в Україні. 2011. Вип. 21. С. 6-22. URL:

- http://history.org.ua/LiberUA/graf_2011_21/graf_2011_21.pdf (дата звернення: 20.05.2024).
14. Богдашина О.М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX — 20-ті рр. XX ст.): монографія. 2-е вид., доп. та переробл. ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2013. 560 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Bohdashyna_Olena/Pozytyvizm_v_istorychnii_nautsi_v_Ukraini_60-ti_rr_XIX_20-ti_rr_XX_st.pdf
 15. Богдашина О.М. Теоретико-методологічні погляди Д.І. Багалія // Сумська старовина. Суми. 2007. № 21-22. С. 7-14.
 16. Бойко Д.І. Багалій Дмитро Іванович // Радянська енциклопедія історії України. Т. 1. 1969. С. 97-98.
 17. Сарбей В.Г., Кравченко В.В. Академік АН УРСР Д.І.Багалій // Укр. іст. журн. 1982. № 11. С. 154-158.
 18. Бойко І.Д. До 100-річчя з дня народження видатного українського історика Д.І. Багалія // Укр. іст. журн. 1957. № 2. С. 105-109.
 19. Бортник Л.А., Добрунова Л.Е. Д.І. Багалій та харківське товариство «Просвіта» у 1917 р. // Багаліївські читання в НУА. Харків. 1999. С. 81-83.
 20. Бурій В. Академік Багалій // Місто робітниче (Ватутіне). 2007. 29 черв. С. 4.
 21. Верстюк В.Ф. Дмитро Багалій – дослідник історії Слобідської України // Укр. іст. журн. 1990. № 5. С. 115-122.
 22. Водотика С.Г. Формування історичних шкіл в Україні (на прикладі школи Д.І. Багалія) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 1998. Вип. 4. С. 279-294.
 23. Галів М.Д. Доктрина позитивізму в історико-педагогічному наративі Дмитра Багалія // Наукові записки Тернопільського нац. пед. університету ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка. 2016. № 1. С. 23-31.
 24. Герасименко Н.О. Листи Д.І. Багалія: з епістолярної спадщини О.М.Лазаревського. С.113-122. URL:

- https://shron1.chtyvo.org.ua/Herasymenko_Nelia/Lysty_DIBahaliia_z_epistoliarnoi_spadschyny_OMLazarevskoho.pdf? (дата звернення: 13.05.2024).
25. Гончар О. Наукові контакти Миколи Костомарова та Дмитра Багалія // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2013. Ч. 22-23. С. 111-118.
26. Горбань М. Археографічні праці акад. Дм. Йв. Багалія. Харків. С. 165-178. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Horban_Mykola/Arkheohrafichni_pratsi_akad_Dm_Yv_Bahaliia.pdf? (дата звернення: 22.02.2024).
27. Григор'єва Т. Ф. Патріарх історичної науки (Д. І. Багалій) // Репресоване краєзнавство: 20–30-ті роки. 1991.
28. Грицай М. С. Дмитро Багалій і українське національне відродження. – Український історичний журнал, 1987. № 11. С. 125-132.
29. Даниленко О. В. Багалій Дмитро Іванович // Діячі науки і культури України: нариси життя та діяльності. 2007. С. 23-26.
30. Домановський А. М., Коханський А. В. На шляху золоті середини. Дмитро Іванович Багалій у політичному житті Харкова (1910-1914 рр.) // UNIVERSITATES. Наука и просвещение. 2014. № 1. С. 18-29.
31. Домановський А. М., Пархоменко М. В. На шляху золоті середини. Дмитро Іванович Багалій – харківський міський голова (1914– 1917 рр.) // UNIVERSITATES. Наука и просвещение. 2014. №2. С. 30-45.
32. Завальнюк О. Дмитро Багалій і творення національної університетської освіти в Україні (1918–1919 роки) // Етнічна історія народів Європи. 2005. Вип. 19. С. 37-43.
33. Заруба В. М. Михайло Грушевський та Дмитро Багалій. Березіль. Харків. № 9. С. 14-154.
34. Калакура І. С. Дмитро Багалій – організатор історичної освіти в Харківському університеті // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2010. № 954. С. 11-17.

35. Комаренко Н.В. Д.І. Багалій – дослідник життя й творчості Г.С. Сковороди // «Сковорода: 250 років». 1975. С. 163-175.
36. Комаренко Т. Багалій Дмитро Іванович // Українські історики ХХ століття: Біобібліогр. довід. 2003. Вип. 2, ч. 1. С. 11-13.
37. Коцур А.П. Дмитро Багалій – видатний діяч українського національного відродження // Слов'янський вісник. 1998. Вип. 1. С. 117-121.
38. Кравченко В. В. «Славних прадідів великих...» // Історія Слобідської України / Д.І. Багалій. Харків. 1990. С. 6-12.
39. Кравченко В. В. Д. И. Багалей: науч. и обществ.-полит. деятельность. Харьков. 1990. 176 с.
40. Кравченко В.В. Багалій Дмитро Іванович // Українські архівісти: бібліограф. довідник. 1999. Вип. 1. С. 22-26.
41. Кравченко В.В. Д.І. Багалій в світлі й тіні своєї «Автобіографії» // Вибрані праці: у 6 т. Харків. 1999. Т. 1. С. 9-56.
42. Кравченко В.В. Д.І. Багалій: Шлях золотої середини (до 140-річчя з дня народження) // Древности. 1997-1998. Харьковський історико-археологічний ежегодник. 1999. С. 16-40.
43. Маркевич М.І. Дмитро Багалій – дослідник української історіографії: автореф. дис. канд. іст. наук. Черкаси. 2014. 20 с.
44. Масненко В. Самоідентифікація українських істориків у контексті становлення національної історичної думки (брати А.В. та М.В. Стороженко, І.А. Линниченко, Д.І. Багалій) // Киевская старина. 2002. № 6. С. 92-106.
45. Оглоблін О.П. Пам'яті Дмитра Багалія (1857-1932-1957). С. 92-104. https://shron1.chtyvo.org.ua/Ohloblyn_Oleksandr/Pamiati_Dmytra_Bahaliia_1857-1932-1957.pdf? (дата звернення: 22.03.2024).
46. Павлова Т. Г. О. Д. Багалій: доля історика // Багалій О. Д. Історія військових поселень в Україні. Із неопублікованої спадщини. Харків. 2007. С. 5-32.

47. Павлова Т.Г. До питання про написання «Истории г. Харькова за 250 лет его существования» // Вісн. Харків. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Сер. : історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. № 641. Вип.7. Харків. 2004. С. 54-67.
48. Павлова Т.Г. Про Д.І. Багалія, Харківський університет і сучасну критику // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. 2009. Нова серія. С. 11-20.
49. Пиріг П. Д.І. Багалій як дослідник історії Слобожанщини // Академія пам'яті професора Володимира Антоновича. 1994. С. 193-201.
50. Піскова Е. М. Дмитро Багалій – дослідник української історії та культури // Пам'ятки України: Історія та культура. 2012. № 4. С. 12-18.
51. Процик А. Академік Дмитро Іванович Багалій – носій української академічної традиції Києва у Харківському університеті // 125 років київської української академічної традиції. Нью-Йорк. 1993. С. 265-278.
52. Процик О. Дві історіографічні течії з історичної школи В. Антоновича: М. Грушевський і Д. Багалій // Укр. історик. 1992. № 1-4. С. 178-185.
53. Самоплавська Т.О. Багалій Дмитро Іванович // Українська педагогіка в персоналіях: навч. посіб.: у 2 кн. 2005. Кн. 1. С. 601-612.
54. Сарбей В.Г., Кравченко В.В. Академік АН УРСР Д. І. Багалій: 125 років з дня народження // Укр. іст. журн. 1982. № 11. С. 154-158.
55. Стариков Г. М. Епістолярна спадщина Д. І. Багалія як джерело до вивчення наукового та громадського життя в Україні кінця ХІХ - першої третини ХХ ст.: канд. іст. наук. НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського. 2011.
56. Стариков Г.Д. І. Багалій і український національний рух // Сумська старовина. Суми. 2007. №24. С. 137-145.
57. Стариков Г.М. До питання про початок наукової діяльності Д.І. Багалія (1882– 1889 рр.) (за матеріалами листування з О.Ф. Бичковим) // Сумська старовина. 2007. № 21-22. С. 15-21.

58. Толочко О.П. Дві не зовсім академічні дискусії (І.А. Лінниченко, Д.І. Багалій, М.С. Грушевський) // Український археографічний щорічник. Нова серія. 1993. Т. 5. Вип. 2. С. 92-103.
59. Шийко А.А. Д.І. Багалій - фундатор харківського історичного архіву // Вісник Черкаського університету. Історичні науки. 2010. № 192. С. 42-47.
60. Щербініна О.П. Бібліографія в науковій спадщині Д.І. Багалія // Вісн. ХДАК: Зб. наук. пр.. 2001. Вип. 4. С. 49-64.
61. Юбілей академіка Д. І. Багалія: 1857– 1927 // Зб. Істор.-філол. відділу УАН. 1929. № 62.
62. Юрченко О. Академік Дмитро Іванович Багалій і Слобідська Україна // Прапор. 1988. № 6. С. 118-121.
63. Юрченко О. Дмитро Іванович Багалій і Слобідська Україна // Прапор. 1988. № 6.
64. Ярошик В.О. Дмитро Багалій і Харківська громадська бібліотека // Бібл. вісник. 1997. №1. С. 16-18.
65. Ярошик В.О., Сосновська Т.О. Дмитро Багалій і Харківська громадська бібліотека: (До 110-річчя з дня заснування ХДНБ ім. В.Г. Короленка) // Бібл. вісн. 1997. № 1. С. 16-18.

ДОДАТКИ

Фото 1. Д.І.Багалій на початку кар'єри.

Фото 2. Листівка. Харківський університет.

Фото 3. Д.І.Багалій.

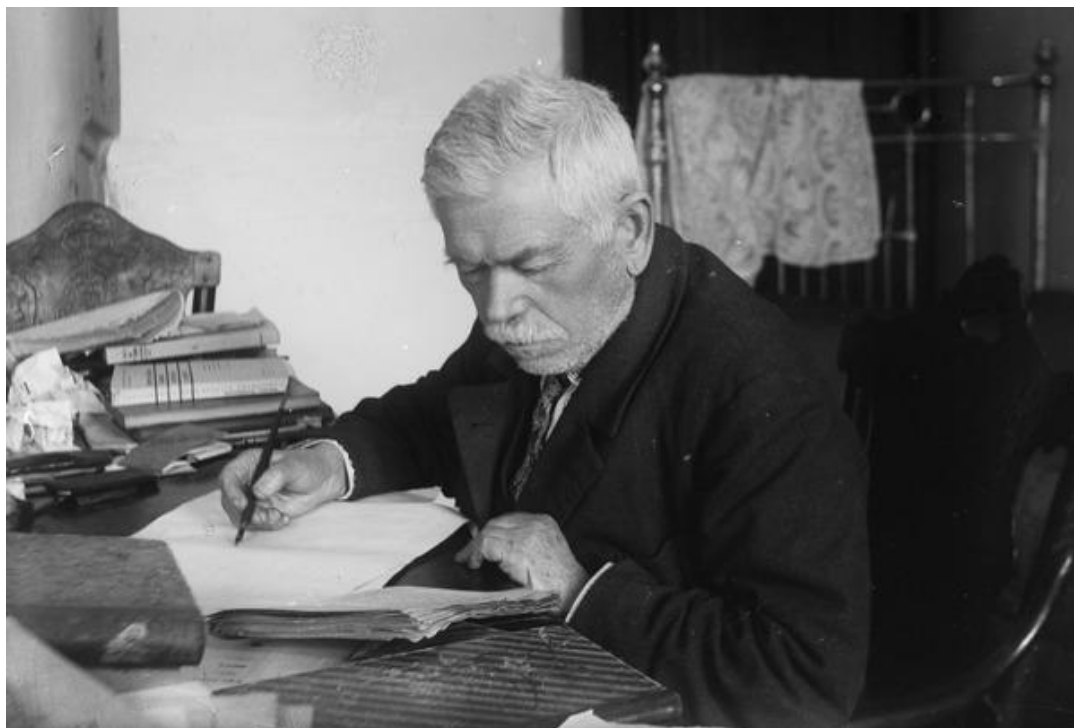

Фото 4. Д.І.Багалій в кабінеті за роботою. Джерело: Геній конформізму. Чому історик Багалій не став прем'єром у Скоропадського //Історична правда.

Фото 5. Фундаментальна праця Д.І.Багалія
«Історія города Харкова за 250 років його існування».

Фото 6. Напрямки наукової діяльності Д.І.Багалія.

